

Vršnjačko nasilje nad djecom s teškoćama u razvoju putem interneta i mobilnih aplikacija

---

Božić, Lidija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:713389>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-18**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

**SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET INFORMATIKE**

LIDIJA BOŽIĆ

**VRŠNJAČKO NASILJE NAD DJECOM S TEŠKOĆAMA U
RAZVOJU PUTEM INTERNETA I MOBILNIH APLIKACIJA**

DIPLOMSKI RAD

Pula, 2021. g.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

Fakultet informatike - Nastavni smjer

**Vršnjačko nasilje nad djecom s teškoćama u razvoju putem
interneta i mobilnih aplikacija**

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

doc. dr. sc. Dijana Drandić

Sumentor:

doc.dr.sc. Snježana Babić

Student:

Lidija Božić, 0303054628

Pula, 2021. godina.

ZADATAK DIPLOMSKOG RADA

Sažetak

Vršnjačko nasilje u koje su uključena djeca s teškoćama u razvoju u međunarodnim se okvirima sve više ističe kao problem, a time raste istraživački interes za ovu zabrinjavajuću pojavu. Svakodnevno vršnjačko nasilje se širi u virtualni prostor putem elektroničkih medija stvarajući takozvani „cyberbullying“, virtualno zlostavljanje. Pregledom literature o vršnjačkom nasilju u radu se utvrđuje specifičnosti internetskog nasilja u usporedbi s tradicionalnim oblicima vršnjačkog nasilja prema djeci s poteškoćama u razvoju. Adolescenti s teškoćama ranjiviji su na vršnjačku viktimizaciju zbog svojih nedostataka. Izloženost vršnjačkoj viktimizaciji može predstavljati ozbiljne posljedice na njihovu socijalnu i psihološku dobrobit. Roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije i percepcija socijalne podrške roditelja dva su čimbenika kojima se među istraživačima posvećuje veća pažnja jer ti čimbenici imaju potencijal zaštititi od depresije povezane s cyber viktimizacijom. S obzirom na uzroke, prevencija nasilja bi se trebala provoditi na razini društvene zajednice, na razini institucije (npr. obitelji i škole) te na razini pojedinca. Unatoč činjenici da prevalencija tradicionalnih oblika vršnjačke viktimizacije i dalje premašuje elektroničko nasilje, kako u svijetu, tako i u Hrvatskoj, zbog specifičnosti internetskog nasilja, neophodni su preventivni programi za provedbu određenih aktivnosti posebno usmjerenih na smanjenje internetskog nasilja među djecom s teškoćama.

Ključne riječi: djeca s teškoćama, moderne tehnologije, virtualno zlostavljanje, vršnjačko nasilje

Abstract

Peer violence involving children with disabilities is increasingly emerging as a problem and research interest in this worrying phenomenon is growing over time. Everyday peer violence spreads into the virtual space through electronic media, creating the so-called "cyberbullying".. Adolescents with disabilities are more vulnerable to peer victimization because of their shortcomings. Exposure to peer victimization can have serious consequences for their social and psychological well-being. Parental mediation in the technology used and the perception of parental social support are two factors that receive more attention among researchers because these factors have potential protection against the depression associated with cyber victimization. Given the causes, the prevention of violence should be carried out at the level of social communities, at the level of institutions (eg families and schools) at the level of the individual. Despite the fact that the prevalence of traditional forms of peer victimization still exceeds electronic violence, both in the world and in Croatia, due to the specifics of cyberbullying, preventive programs are needed to implement certain activities specifically aimed at reducing cyberbullying among children with disabilities.

Key words: children with disabilities, modern technologies, cyberbullying, peer violence

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Hipoteze.....	1
1.2. Zadatak i cilj diplomskog rada	2
1.3. Metodologija korištena u izradi diplomskog rada.....	2
1.4. Struktura diplomskog rada.....	2
2. Vršnjačko nasilje	4
2.1. Sudionici nasilja	4
2.2. Vrste i oblici nasilja	6
2.3. Uzroci nasilja.....	7
3. Prevalencija vršnjačkog nasilja nad djecom s teškoćama.....	8
3.1. Rasprostranjenost nasilja među osobama s poteškoćama u razvoju.....	9
3.2. Prediktori vršnjačke viktimizacije kod adolescenata s intelektualnim teškoćama.....	11
3.3. Teorijska obrazloženja viktimiziranja djece s teškoćama u razvoju.....	13
4. Međuvršnjačko nasilje putem modernih tehnologija "Cyberbullying"	14
4.1. "Cyber bullying" i poremećaj spektra autizma.....	16
4.2. Usporedba tradicionalnog vršnjačkog nasilja i međuvršnjačko nasilje putem modernih tehnologija i njihova rasprostranjenost.....	17
4.3. Pojedinačni rizici dječje uključenosti u tradicionalno vršnjačko nasilje i međuvršnjačko nasilje putem modernih tehnologija.....	19
5. Roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije.....	22
5.1. Doživljena socijalna podrška roditelja.....	23
5.2. Žrtve nasilja- prilagodljivi odgovor na nasilje.....	26
6. Preventivni programi ciljani na djecu s teškoćama u razvoju.....	27
6.1. Nadzor bullyinga nad pojedincima s teškoće u razvoju.....	28
6.2 Rješavanje problematike bullyinga-najbolje prakse.....	29
6.3.Najbolje prakse na organizacijskoj razini škole.....	29
6.4. Inkluzija u Hrvatskoj.....	32
7. Zaključak	33
8. Literatura.....	34

1. Uvod

Pojavnost nasilja počinje od najranije dobi djeteta. Zbog asimetrije moći i neravnoteže snage vršnjačka viktimizacija je uobičajeno iskustvo s kojim se većina djece susreće tijekom svog školskog života (Kovačević Adrijanič, Višnjic-Jeftić, 2010). Djeca i adolescenti s invaliditetom češće se suočavaju s viktimizacijom u odnosu na njihove vršnjake bez invaliditeta, zbog osobnih nedostataka u intelektualnom funkcioniranju, kognitivnih i adaptivnih vještina, vještina socijalne prilagodbe, atipičnog tjelesnog izgled i sposobnost. „Malobrojna istraživanja koja analiziraju izloženost te djece vršnjačkom nasilju govore o tome da su ta djeca često viktimizirana upravo zbog svojih primarnih teškoća, zbog čega su dvostruko ugrožena.“(Bilić, 2018).

Ovaj oblik zlostavljanja, bez obzira da li se događa rijetko ili se ponavlja, utiskuje i potkopava zdrav razvoj viktimiziranih.

Danas digitalne tehnologije omogućavaju adolescentima stalnu vezu i komunikaciju s njihovim svijetom, pružaju pristup nizu informacija i pružaju gotovo beskrajne mogućnosti za zabavu. Unatoč brojnim prednostima i pogodnostima koje pružaju digitalne tehnologije, adolescenti su također izloženi riziku od različitih negativnih iskustava.

„Cyberbullying“ jedno je od značajnijeg negativnog iskustva povezanog s uporabom digitalne tehnologije kod adolescenata. Vršnjačko nasilje u kojem su uključena djeca s teškoćama u razvoju u međunarodnim se okvirima sve više ističe kao problem, a time raste istraživački interes za ovu zabrinjavajuću pojavu (Pampel, 2014).

Uvodno, polazimo od dvije glavne i jedne pomoćne hipoteza koje će se argumentirati kroz tekst, a njihovo potvrđivanje ili odbacivanje dati će se u poglavlju Zaključak.

1.1. Hipoteze:

Glavne hipoteze - (H) :

1. Adolescenti s teškoćama u razvoju češće doživljavaju međuvršnjačko nasilje putem modernih tehnologija tzv. cyber viktimizacija od ostalih vršnjaka.
2. Roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije potencijalno može smanjiti rizik adolescenata od izloženosti cyber maltretiranju.

Pomoćna hipoteza – (PH):

1. Žrtve tradicionalnog nasilja također imaju tendenciju biti žrtve cyber bullyinga

1.2. Zadatak i cilj diplomskog rada

Rad razmatra prirodu i značaj vršnjačkog nasilja putem modernih tehnologija kod djece s teškoćama u razvoju. Ispituje teoriju i istraživanja relevantna za razumijevanje psiholoških reakcija adolescenata. Sukladno tome, cilj ovog rad je usporediti virtualno zlostavljanje s tradicionalnim oblicima vršnjačkog nasilja nad djecom s teškoćama u razvoju. To će se obraditi kroz izlaganje konceptualne rasprave o njihovim sličnostima i specifičnostima u suvremenoj stručnoj i znanstvenoj literature, usporedbom njihove rasprostranjenosti, oblicima i korelatima (potencijalni rizični i zaštitni čimbenici) čime će se doći do odgovora na postavljene hipoteze.

1.3. Metodologija korištena u izradi diplomskog rada

Za izradu ovog diplomskog rada korištene su sljedeće znanstvene metode:

Deduktivna metoda kojom je rad usmjeren od općih spoznaja prema pojedinačnim zaključcima

Konkretizacijska i specifikacijska kojima je rad usmjeren prema strukturi sadržaja

Deskriptivna metoda kojom je objašnjen društveni kontekst događaja koji su prethodili odgovoru na međuvršnjačko nasilje kod djece s teškoćama u razvoju

Kompilacijska metoda kojom su prikupljena i sabrana mišljenja i istraživanja svjetskih eksperata koji se bave problematikom vršnjačkog nasilja nad djecom s teškoćama u razvoju, kako u tradicionalnim oblicima nasilja tako i putem modernih tehnologija.

Metoda pretraživanja Pubmed, GoogleScholar, Scribd sa sljedećim ključnim izrazima - "cyberbullying", "djeca s posebnim potrebama", "moderne tehnologije", "međuvršnjačko nasilje".

1.4. Struktura diplomskog rada

Diplomski rad je obrađen kroz šest cjelina. U *Uvodu* su pojašnjeni glavni ciljevi i zadatak, metode korištene u njegovoj izradi te struktura rada. Zatim je u *drugom* poglavlju definirano pojmovno određenje vršnjačkog nasilja i njegovih obilježja te se uspoređuje tradicionalno vršnjačkog nasilja i međuvršnjačko nasilje putem modernih tehnologija. O prevalenciji vršnjačkog nasilja nad djecom s teškoćama i rasprostranjenost nasilja među

osobama s teškoćama u razvoju govori se u *trećem* poglavlju. U *četvrtom* poglavlju naglasak je na “cyberbullyingu”, pojašnjava se pojmovno određenje i karakteristike te je pojašnjena percepcija o virtualnoj viktimizaciji među adolescentima s poremećajem iz autističnog spektra. U *petom* poglavlju govori se o roditeljskom posredovanju u korištenju tehnologija kao jednoj od mogućih preventivnih mjera za smanjenja rizika adolescenata od izloženosti virtualnom maltretiranju. *Zadnje* poglavlje nastoji odgovoriti na pitanje važnosti preventivnih programa, posebno usmjerenih na smanjenje internetskog nasilja među djecom s teškoćama u razvoju. *Zaključno* su dani mogući odgovori na pitanja postavljena u prethodnim poglavljima.

2. Vršnjačko nasilje

Prema definiciji iz *Protokola o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima, nasiljem među djecom i mladima* (2014), smatra se:

“Svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povređivanja, a koje se neovisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju te koje uključuje ponavljanje istog obrasca i odražava neravnopravan odnos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca).“ Ono obuhvaća narušavanje tjelesnog i moralnog integriteta drugih bića, uništavanje i oštećivanje predmeta, uporaba sile ili prijetnja silom koja se izražava kao izravno (tjelesno) i neizravno (psihičko nasilje). Da bi se ponašanje smatralo vršnjačkim nasiljem, mora zadovoljiti tri kriterija; mora postojati neravnoteža fizičke, socijalne ili emocionalne moći između žrtve i vršitelja nasilja, nasilnik vrši nasilje sa svrhom da emocionalno ili psihološki naudi žrtvi, takvi postupci se ponavljaju danima, mjesecima ili godinama (Bilić i Balog, 2019).

2.1. Sudionici nasilja

U činu nasilja razlikujemo tri sudionika: vršitelja nasilja, žrtvu i promatrače, oni se ili uključuju u nasilje, doživljavaju nasilje ili potiču nasilničko ponašanje.

Vršitelji nasilja su nasilnici koji pokazuju želju za dominacijom nad drugima, asertivnost i kontrolu, koristeći se silom. Iskazuju nasilničku narav i nemogućnost samokontrole te su impulzivni. Žrtve nasilja su obično plašljivije i nesigurnije od drugih. Promatrači mogu promatrati nasilje, okrenuti se i otići, pridružiti se nasilju ili aktivno intervenirati i pomoći žrtvi. Indirektno, mogu pomagati i ohrabrivati vršitelja nasilja te se iz straha čak mogu i pridružiti nasilnicima kako bi sebe zaštitili. Ovaj sudionik nasilja, upravo prisustvom i promatranjem te npr. snimanjem mobilnim uređajima izravno djeluje na nastavljanje i širenje nasilničkog ponašanja (Bilić i Balog, 2019).

Socijalni model invalidnosti naglašava kako liječenje osoba s invaliditetom više ovisi o socijalnom okruženju i stavovima drugih, a ne na pojedinačnim fizičkim, mentalnim ili emocionalnim karakteristikama. Model postavlja da fizičke, mentalne i emocionalne razlike postaju važne kad im ljudi dodijele društveno značenje. Studije ukazuju na nekoliko socijalno temeljenih izvora nasilja nad osobama s poteškoćama u razvoju. Razlike se mogu razviti u

uočljive fizičke, socijalne i emocionalne razlike i nedostatak empatije ((Strabić i Tokić Milaković, 2016). Dakle, u mjeri u kojoj pojedinci s razvojnim poteškoćama primjećuje da su invalidnosti različite, ranjivije su na vršnjačko zlostavljanje. Pitanja poput loše motoričke koordinacije, potrebe za fizičkom podrškom i dodatna pomoć potrebna za učenje ističu razlike i vode do viktimizacija. Još gore, razlike mogu dovesti do izolacije od druge djece (Pampel, 2014). Nasilje nad žrtvama s poteškoćama u razvoju mogu se istaknuti na druge načine od nasilja nad žrtvama općenito. Oni s poteškoćama u razvoju mogu se suočiti s više emocionalnih i međuljudskih problema od drugih, obilježja koja mlade čine ranjivima na nasilje. Međutim, razlike u ranjivosti same po sebi ne uzrokuju zlostavljanje, one služe kao socijalni markeri koje drugi tumače kao opravdanje za nasilje (Rehman, 2020).

Prijatelji pružaju zaštitu od nasilnika, pojedinci s razvojnim invaliditetom mogu imati manje prilika za prijateljstvo, biti manje popularni i imati manje kontakata sa širokom mrežom vršnjaka. Prema jednom istraživanju od 40 djece s poremećajem iz autističnog spektra, 40 djece s disleksijom i 40 djece bez posebnih potreba u školama u Velikoj Britaniji, primanje podrške od školskih kolega bilo je najvažnije sredstvo za smanjenje učestalosti nasilja. Uz individualne karakteristike, socijalne mreže definiraju ranjivost na maltretiranje. Imati malo prijatelja pogoršava rizike nasilja na nekoliko načina. Bez prijatelja pojedinci mogu postati laka meta. Nasilnici obično imaju pozitivnije promatrane međuljudske karakteristike kao što su popularnost, ljubaznost i dobar izgled, nego žrtve i žrtve nasilnika (Rehman, 2020).

Izloženost drugih pojedincima s invaliditetom umanjuje njihovu izoliranost. Izloženost može doći kroz čitanje, televiziju, kontakte, ili što je najvažnije, poznavanje učenika s invaliditetom u školama. To dovodi do pozitivnijih pogleda na sposobnosti učenika s invaliditetom i podrškom za uključivanje. U kvalitativnoj usporedbi 12 učenika specijalnih škola u odvojenim školama s devet sličnih učenika u općeobrazovnim integriranim školama, prema Pampel (2014), istraživači Bunch i Valeo (2004) utvrdili su da su inkluzivne škole prijavile više prijateljstva i manje zlostavljanja.

Nasilje uključuje neravnotežu moći u kojoj žrtvi nedostaju resursi da odgovori na način koji zaustavlja povrijedljivo ponašanje. Nasilničko ponašanje uključuje utvrđivanje moći od strane onih koji fizički, socijalno i verbalno dominiraju i služi kao izvor socijalnog statusa počinitelja. Nasilnici se ugodno ponašaju i spremni su podnijeti kaznu u zamjenu za osjećaje moći koje dobivaju zastrašivanjem drugih (Sekušak-Galešev, 2008). Atributi ovog uvida problemi su s neravnotežom moći u odnosima, a ne s psihološkim osobinama pojedinaca. Također sugerira da bi niži status i razlika u snazi mogla biti povezana s maltretiranjem osoba s poteškoćama u razvoj (Sekušak-Galešev, 2008). Priroda odnosa moći može se razlikovati u

različitim razredima. Neki razredi imaju hijerarhijske vršnjačke mreže koje koncentriraju socijalnu i reputacijsku moć među nekolicinom učenika. Nasilnici su popularniji u hijerarhijskim mrežama gdje su odnosi dominacije češći. Suprotno tome, učionice s egalitarnim (promoviraju jednakost) vršnjačkim mrežama umanjuju potrebu društvene i reputacijske moći i smanjuju nasilje. Međutim, razlike u moći šire se i izvan neformalnih odnosa s vršnjacima. Također, učitelji mogu maltretirati učenike s poteškoćama u razvoju, na radnom mjestu nadzornici mogu maltretirati zaposlenike. Te su neravnoteže moći posebno prijeteće (Pampel, 2014).

Pojedincima s teškoćama u razvoju nedostaju socijalne i konverzijske vještine koje izgladuju probleme interakcije. Oni možda neće lako shvatiti namjeru tuđih postupaka ili suptilno razlikovati bezazlene i neprijateljske namjere. Žrtvama može nedostajati socijalno povjerenje za prevladavanje prijetećih situacija ili za objašnjenje incidenata na načine koji održavaju samopoštovanje (Kovačić Andrijanić i Višnjjić-Jeftić, 2010).

Istraživanje 141 učenika 5. razreda sa i bez smetnji u učenju ilustrira kako se ova dinamika može odigrati za pojedince sa smetnjama u razvoju. Studija je pokazala da su niže stope viktimizacije u korelaciji s višom socijalnom inteligencijom, definiranom kao sposobnost prilagodbe novim situacijama i ljudima (npr. sposobni pogoditi osjećaje drugih, znaju nagovoriti druge, mogu nagovoriti druge da stanu na njegovu ili njenu stranu). Nadalje, rezultati su pokazali da su učenici s teškoćama u učenju vjerojatnije postigli niže bodove na ljestvici socijalne inteligencije. Uz to, prema Pampel (2014), još je jedna studija Kloostermana i sur. (2013) na sličan način utvrdila veću viktimizaciju među adolescentima s poremećajem iz autističnog spektra nego bez.

2.3. Vrste i oblici nasilja

Kada govorimo o vrstama nasilja, dijelimo ih na sljedeće:

- fizičko nasilje - fizička povreda osobe (udaranje, čupanje, guranje),
- verbalno nasilje (ruganje, ucjenjivanje, omalovažavanje),
- socijalna izolacija (izoliranje, ogovaranje, ignoriranje i izdvajanje)
- seksualno (nepoželjni oblici kontakta sa seksualnom konotacijom),
- kulturalno (ignoriranje i vrijeđanje na osnovu kulturalnih različitosti)
- ekonomsko nasilje (iznuđivanje, krađa, ucjena)

Temeljna podjela nasilja je na dvije razine: izravno i neizravno nasilje. Izravno nasilje se prepoznaje po direktnim napadima na žrtvu što uključuje ruganje, ponižavanje, vrijeđanje,

udaranje i slično, a u neizravno spadaju oblici poput društvene izolacije, ignoriranja, ogovaranja i slično (Bilić i Balog, 2019). Dva glavna oblika nasilja su ono fizičko i verbalno nasilje. Fizičko je nasilje ono koje uključuje udaranje, štipanje, čupanje, naguravanje i slično. Verbalno nasilje često prati fizičko, a uključuje: vrijeđanje, širenje glasina, zadirivanje, ismijavanje i sl. (Bilić i Balog, 2019).

2.4. Uzroci nasilja

Uzroci nasilničkog ponašanja među adolescentima rezultat su obilježja ličnosti svakog pojedinca, kvalitete obiteljskih odnosa, kvalitete školskog okruženja, utjecaja medija, obilježja kulture i društvenog okruženja u kojemu dijete živi (Kovačić Andrijanić i Višnjjić-Jeftić, 2010). *Moderna tehnologija* uvelike pomaže u napredovanju nasilja među djecom. Internet, televizor, mobilni telefoni. Putem ovih medija, žrtvama se ne nanosi tjelesna bol, ali vrijeđanje, prijetnje, prozivanje na djetetu ostavlja emocionalne posljedice. Poticanje grupne mržnje, napadi na privatnost, vrijeđanje, uznemiravanje, širenje uvredljivih komentara spada u međuvršnjačko nasilje putem modernih tehnologija odnosno „cyberbullying“ (Žic Ralić i Ljubas, 2013).

3. Prevalencija vršnjačkog nasilja nad djecom s teškoćama

Kada govorimo o vrstama invaliditeta, u literaturi se razlikuje velika učestalost invaliditeta. Češća, ali manje obuhvaćajuća ograničenja poput govornih poremećaja, poteškoće u učenju, ADHD i emocionalni poremećaji te manje učestalosti, manje uobičajena kao što su ozbiljna kašnjenja u razvoju, tjelesno oštećenje, kronični zdravstveni problemi, višestruki invaliditet i autizam. U usporedbi s visokim incidencijskim invaliditetom, nisko incidencijski poremećaji imaju tendenciju biti uočljiviji, a dijelom jer se javljaju rjeđe među populacijom pa i pojedinci mogu imati manje iskustva u susretu s drugim osobama s tim specifičnim invaliditetom (Rehman, 2020). Istraživanje je pokazalo da se osobe s niskim incidencijama i one s invaliditetom koji uključuju sveobuhvatnija ograničenja, mogu susresti s nasiljem samo zato jer se i percipiraju kao različiti. Rose i Monda-Amaya (2012) istražili su i utvrdili kako su viktimizaciji skloniji oni s težim invaliditetom niske učestalosti. Istodobno, postoje dokaz da najveći rizik od nasilja mogu imati oni s umjerenim (naspram blagim ili ozbiljnim) invalidnostima. Studije su utvrdile da je maltretiranja manje među vrlo visokim (i niskim obuhvatima) kao i među vrlo niskim (i sveobuhvatnijim) invaliditetom, nego među onima s umjerenim invalidnostima), prema Pampel (2014).

Vidljivost invalidnosti također ima veze s nasiljem, ali literatura o tome ima mješovitih saznanja. Učenici mogu maltretirati one koji imaju kognitivne poteškoće, poteškoće s učenjem ili druge manje vidljive poteškoće od osoba s vidljivim tjelesnim invaliditetom. Sustavni pregled studija o vršnjačkoj viktimizaciji djece s kroničnim stanjima utvrdila su da su djeca s psihijatrijskim dijagnozama i teškoćama u učenju suočeni s najvećom viktimizacijom. S druge strane, jedna studija među 686 učenika iz devet osnovnih i srednjih škola utvrdili su da oni s poremećajima u ponašanju (ADHD, emocionalni poremećaj) i uočljivim poteškoćama (uključujući blage intelektualnu invalidnost) viktimizirani više od onih s nevidljivim invaliditetom kao što su specifične poteškoće u učenju (Žic Ralić i Ljubas (2013). Čak i ako je literatura po tom pitanju kontradiktorna, ostaje činjenica da su učenici s obje vidljive (tj. fizička ograničenja) i nevidljive invalidnosti (tj. problemi u ponašanju, učenju) maltretiraju više nego njihovi vršnjaci bez poteškoća. Invaliditet kod pojedinca definira se kao trajno oštećenje bilo fizičko ili mentalno te time ometa sposobnost pojedinca da funkcionira u socijalnim interakcijama, komunikaciji i / ili na neki drugi način. Veličina njegovih utjecaja prevladava u intelektualnom, kognitivnom, fizičkom i socijalnom aspektu osobe s invaliditetom, prema Pampel (2014).

Ovo ograničenje često rezultira potrebom dodatne podrške u životu pojedinca s poteškoćama. Tipologija razvijena na temelju izvještaja mladih s invaliditetom pruža duži popis oblika nasilja:

- Marginalizacija (polagani govor, tretiranje kao da je osoba nijema, ignoriranje, zaziranje)
- Denigracija (tjeranje osobe da učini nešto loše, ruganje manirima te osobe, prozivanje pogrđnim imena)
- Zastrašivanje (ruganja, prijetnje, zadirkivanja, spoticanja, udaranja), (Rehman, 2020).

Iako su fizičke prijetnje najozbiljnije, verbalno zlostavljanje i isključenje mogu imati ozbiljne posljedice. Štoviše, nasilništvo se ne mora izravno odnositi na invaliditet. Može proizaći iz percepcije slabosti ili izolacije koje se neizravno odnose na invaliditet. Bez obzira na motiv nasilnika, nasilje usmjereno na osobu s invaliditetom može postati dovoljno ozbiljno da se stvori neprijateljsko okruženje. To se događa kada se ometaju prilike za učenje u školi ili puno sudjelovanje te se takvim uznemiravanje zbog invalidnosti krše građanska prava (Rehman, 2020).

3.1. Rasprostranjenost nasilja među osobama s teškoćama u razvoju

Većina studija potvrđuje da nasilje nad osobama s teškoćama u razvoju premašuje maltretiranje ostalih. U pregledu studija, Rose, Monda-Amaya i Espelage (2011) izviješćuje se da umiješanost u nasilje pojedinaca s poteškoćama u razvoju premašuje 50%, u usporedbi s oko 30% za studije opće učeničke populacije. Farmer (2013) govori isto zaključivši da su 30–60% učenika s invaliditetom bili uključeni u zlostavljanje u usporedbi s 20–35% učenika ukupne populacije. Te se brojke prvenstveno oslanjaju na mjere samoprijavlivanja iz anketa školske djece, ali također su bili prikupljeni prema nalazima studija u vezi s izvještajima vršnjaka, roditelja i učitelja te na metodama temeljenim na dubinskim intervjuima, fokusnim grupama i kliničkim procjenama, prema Pampel (2014).

Pampel (2014), nadalje ističe studije koje ilustriraju raznolikost izvještaja o prevalenciji:

- Studija o 93 djece s posebnim potrebama i 93 djece u redovnom obrazovanju postavke (Whitney i sur., 1994.) otkrili su da je 66% djece s posebnim potrebama izvijestilo da su bili maltretirani u usporedbi s 25% ostale djece.
- Istraživanje djece s posebnim potrebama u uobičajenim okruženjima pokazalo je da je 67% njih bilo maltretirano u usporedbi s 25% vršnjaka koji se normalno razvijaju.

- Studija o 137 trinaestogodišnjaka (Christensen, Fraynt, Neece i Baker, 2012) otkrila je da viktimizacija bila češće prijavljena među onima s razvojnim invaliditeta (62%) nego kod onih s tipičnim kognitivnim razvojem (42%).
- Studija o djeci otkrila je da djeca s posebnim zdravstvenim potrebama - uključujući potrebe za fizičkom, radnom ili logopedskom terapijom, ili s emocionalnim, razvojnim ili problemima u ponašanju – su bili su žrtve dvostruko više od ostalih (van Cleave i Davis, 2006.). [12]
- Nacionalno istraživanje temeljeno na izvještajima utvrdilo je stope prevalencije viktimizacije od 24,5% u osnovnoj školi i 34,1% u srednjoj školi, oko 50% više od nacionalnog prosjeka za učenike bez invaliditeta.

Međutim, rezultati nisu univerzalni. Nacionalno istraživanje različitih oblika viktimizacija utvrdilo su da poteškoće u razvoju ili učenju nisu povezane s prijavljenim vršnjačkim napadom, nasiljem, seksualnim zlostavljanjem ili zlostavljanjem od strane njegovatelja. Nadalje, slično istraživanje učenika 5. razreda nije pronašlo razlike. Unatoč nedosljednim rezultatima, dominantni dokazi pokazuju ranjivost na maltretiranje pojedinaca s poteškoćama u razvoju (Pampel, 2014).

Podaci Svjetske zdravstvene organizacije (2013) analizirali su učestalost viktimizacije učenika s teškoćama u odnosu na njihove vršnjake u zemljama Europske Unije (Kovačić Andrijanić i Višnjić-Jeftić, 2010).

U odnosu na učenike bez teškoća u svim promatranim zemljama utvrđen je veći broj žrtava vršnjačkog nasilja među učenicima s teškoćama, što je prikazano u Tablici 1.

Tablica 1: *Prikaz broja viktimiziranih učenika s teškoćama u odnosu na učenike bez teškoća u zemljama EU*

Postotak viktimiziranih učenika s teškoćama u odnosu na viktimizirane učenike bez teškoća u zemljama EU										
	Nizoz. %	Irska %	Poljska %	Vels %	Franc. %	Njem. %	Port. %	Austr. %	Bug. %	Leton. %
Žrtve bez teškoća	8,5	8,7	9,3	11,4	13,6	14,3	14,5	15,8	18,5	20,4
Žrtve s teškoćama	12,3	11,4	15,5	18,0	18,0	16,9	17,7	23,4	23,7	24,7

Iz Tablice 1., možemo iščitati kako je u Austriji među učenicima s teškoćama čak 7,6 % više žrtava vršnjačkog nasilja u odnosu na učenike bez teškoća, dok je u drugim zemljama, poput Bugarske i Letoniji, gotovo četvrtina djece s teškoćama izložena vršnjačkom nasilju. Na zabrinjavajuće stanje upozoravaju i druga istraživanja u kojima je izdvojeno analizirana viktimizacija djece s određenim teškoćama. Prema Bilić i Balog (2019) istraživanjem provedenom u Hrvatskoj 2008. godine, autori Josipović, Najman-Hižman i Leutar, utvrdili su da je 40,7 % ispitanika s intelektualnim teškoćama doživjelo verbalno nasilje, a njih 33,9 % bili su žrtve fizičkog nasilja. Djeca s teškoćama jezično-govorno-glasovne komunikacije također su česte žrtve vršnjačkog nasilja. Njih je 35 % – 40 % viktimizirano u ranoj dobi. Također, u istom istraživanju, učenici s teškoćama u učenju, bili to problemi u čitanju (disleksija, aleksija), pisanju (disgrafija, agrafija) i računanju (diskalkulija i akalkulija), često su žrtve vršnjačkog nasilja. Njih 25 % – 30 % doživi neki oblik viktimizacije u usporedbi s 15 % njihovih vršnjaka koji nemaju teškoće (Mishna, 2003). Zbog ozbiljnosti problema na koji ukazuju rezultati nekih od navedenih istraživanja potrebno je utvrditi moguće razloge nasilnog ponašanja vršnjaka prema djeci s teškoćama.

3.2. Prediktori vršnjačke viktimizacije kod adolescenata s intelektualnim teškoćama

a) Društveni čimbenici:

- Loše međuljudske vještine

Studija je procjenjivala međuljudske poteškoće kroz niz predmeta. U okviru ovoga međuljudske vještine procjenjivale su se procjenom stupnja u kojem su sudionici imali problema sa uspostavljanjem početnih kontakata i predstavljanja vršnjacima. Studija je nadalje

dodala da sudionici s povišenim međuljudskim poteškoćama imaju veliku vjerojatnost da postanu žrtve (Rehman, 2020).

– Vlastito socijalno ponašanje

Studija koja je analizirala socijalnu varijablu i procijenila ID pojedinačnih prijateljstava i odnosa s vršnjacima kroz detalje o uključenosti u školu i mišljenju o školi. Rezultati studije otkrili su da je viktimizacija povezana sa socijalnim problemima i socijalnim povlačenjem, a ta su dva područja u visokoj korelaciji.

– Sukob prijateljstva

Dvije su studije ispitivale odnose među vršnjacima procjenjujući prijateljstva (I, II). Studija I istraživala je odnose kroz izvještaj mladih o vršnjačkoj viktimizaciji i druge prediktivne varijable, od kojih je jedna bila sukob s prijateljima. Sukob s prijateljima među ostalim varijablama bila je značajnau predviđanju mogućeg zastrašivanja. Studija II, analizirala je promjene u odnosima mladih i izvijestila da su adolescenti s više sukoba među prijateljima, prema izvještaju majki, vjerojatnije da će doživjeti viktimizaciju (Rehman, 2020).

– Pohađanje škole

Studija je navela karakteristike uzorka u pogledu tipa škole koju su djeca pohađala. Prema studiji, 57,5% sudionika je bilo u regularnim školama, a 42,5% ih je bilo smješteno u specijalnim školama. Usporedbom socio-demografskih varijabli i varijabli viktimizacije vršnjaka utvrđena je značajna razlika u vršnjačkoj viktimizaciji između onih koji su pohađali regularne i specijalne škole. Studija je otkrila da su učenici s posebnim potrebama koji pohađaju redovne škole češće bili žrtve nasilja (71,5%), što je 1,8 do 2,6 puta više u usporedbi s drugim ona koji su se školovali u specijalnim školama (Rehman, 2020).

b) Psihološki čimbenici:

Studije su procjenjivale internaliziranje problema ponašanja povezanih s vršnjačkom viktimizacijom. Studija koja je koristila kliničku granicu ispitala je odnos između adolescentnih internalizirajućih poremećaja ponašanja i maltretiranja tijekom vremena. Rezultati su pokazali da adolescenti koji imaju značajne internalizirajuće probleme u ponašanju imaju veću vjerojatnost da će doživjeti iskustva viktimizacije. Rezultati studije također su ukazali na značajan pozitivan odnos za internaliziranje rezultata nasilničkog ponašanja (Rehman, 2020).

c) Socijalno-fiziološki čimbenik

- Emocionalni utjecaj

U studiji (Rehman, 2020), se emocionalni utjecaj nasilja definiranog kao tuga i bijes. Ispitivani su samo oni koji su ranije izvijestili da su bili maltretirani. Prema ovoj analizi, izvještaji o emocionalnom utjecaju nasilja bili su znatno veći za sudionike sa posebnim potrebama (80%) u usporedbi s sa skupinom bez istih.

3.3. Teorijska obrazloženja viktimiziranja djece s teškoćama u razvoju

Među mogućim razlozima vršnjačkog nasilja istaknute su „izvanjske neobičnosti“ koje njihovi vršnjaci percipiraju i opisuju kao „negativne razlike u vanjštini“ (Olweus, 1998). Vidljivi tjelesni problemi, kakve imaju djeca s invaliditetom ili deformacijama lica neke specifične teškoće u razvoju govora (mucanje i sl.), kao i odstupanja zbog nekih obilježja kao što je nošenje naočala, upotreba različitih pomagala (slušnih aparata, štake i sl.) često su razlozi da ih vršnjaci, ismijavaju i vrijeđaju te da ih nazivaju pogrđnim imenima (rugoba, mutavi, gluhi, šepavi i sl.) koja ukazuju na njihov nedostatak. Druge osobine koje percipiraju djecu s teškoćama kao drugačiju od svojih vršnjaka jesu djeca s intelektualnim teškoćama ili teškoćama u učenju koja se razlikuju od svojih vršnjaka po tome što nisu samostalna u radu (kontinuirano trebaju pomoć nastavnika) te ih zato vršnjaci doživljavaju kao drukčije (Rehman, 2020). Također je slično s djecom koja imaju atipična ponašanja poput ponavljajuće stereotipne radnje u slučaju Aspergerova sindroma ili repetitivne motoričke pokrete i nefleksibilno priklanjanje rutinama kod djece s poremećajima iz spektra autizma. Takav odnos prema njima direktno utječe na njihovo samopouzdanje, samopoštovanje, oni sami sebe počinju percipirati kao različite, lošije od drugih. Ta je skupina djece iznimno osjetljiva na reakcije okoline (osobito na reakcije vršnjaka). Stvaranja pozitivnih odnosa te truda i težnje da su prihvaćeni u društvo svojih vršnjaka često otežavaju nedovoljno razvijene socijalne vještine, nekada i oni sami zbog svojih teškoća mogu izbjegavati vršnjake.

Nerijetko se kod nekih od njih javlja socijalna anksioznost kao moguća posljedica neuspješnih odnosa, osobito neprijateljskih iskustava (vrijeđanja, odbacivanja, izoliranja) te su takvi u većoj opasnosti od neshvaćanja, stigmatizacije i viktimizacije (Raguž i Prijatelj, 2021).

Ishodi vršnjačke viktimizacije kod djece i adolescenata s intelektualnim teškoćama:

- Društveni faktor smanjena kvaliteta prijateljstva
- Psihološki čimbenici-nisko samopouzdanje

Studija mjerila je viktimizaciju cyber maltretiranja putem četverodijelnog upitnika temeljenog na Scholte i sur. (2009). Utvrđeno je da je žrtva internetskog maltretiranja negativno povezana sa samopoštovanjem.

– Depresivni osjećaji

Pearsonova korelacija između žrtve internetskog nasilja i depresivnih osjećaja putem interneta ukazala je na pozitivnu korelaciju, ali i putem mobitela (Rehman, 2020).

Svi navedeni elementi, skupno i pojedinačno, signaliziraju da te skupine mogu biti lake mete, a upravo to snažno privlači njihove nasilne vršnjake. Budući da je počiniteljima nasilja cilj stjecanje ili pokazivanje moći nad onima koji su slabiji ili se teško mogu obraniti, djeca s teškoćama su riziku da budu njihove žrtve. Nasilje ostavlja teške posljedice na žrtvama: narušava mentalno i emocionalno zdravlje. Žrtve nasilja se osjećaju bespomoćno, poniženo, ljutito, a neki i u sebi pronalaze krivnju zbog nanešenog nasilja. Nasilje u djetinjstvu može uzrokovati PTSP kod djeteta, depresiju, nepovjerenja djeteta prema ostalim ljudima (Rehman, 2020).

4. Međuvršnjačko nasilje putem modernih tehnologija- „Cyberbullying“

Zbog kontinuiranog napretka tehnologije, mogućnosti komunikacije i interakcija među djecom se proširuju. Iako elektronički mediji postaju ekstremno popularni u današnjoj populaciji, njihova upotreba nosi određene rizike. Djeca i mladi mogu vrlo lako biti izloženi kršenju njihovih prava u virtualnoj sferi, poput prava na privatnost ili pravo na zaštitu od potencijalno štetnih informacija i sadržaja. Svakodnevno vršnjačko nasilje se širi u virtualni prostor putem elektroničkih medija stvarajući takozvani „cyberbullying“, maltretiranje putem interneta. Virtualno maltretiranje može se definirati kao namjerno i ponavljano nasilno djelovanje usmjereno prema djetetu putem računala, mobitela i drugih medija (Strabić i Tokić Milaković, 2016). Ovoj vrsti nasilja dijete može biti izloženo u bilo koje vrijeme i na bilo kojem mjestu, te oni gube svaki osjećaj sigurnosti i zaštićenosti. Posljedice izloženosti djece ovakvim oblicima nasilja uključuju osjećaj nesigurnosti, usamljenosti, niskog samopouzdanja, psihosomatske poteškoće, depresivnost (Kovačić Andrijanić i Višnjić-Jeftić, 2010).

Za mlade općenito, pregled literature izvijestio je da je 20-40% barem jednom doživjelo virtualno zlostavljanje. Iako je slično nasilju licem u lice, virtualno nasilje razlikuje se na nekoliko načina što ga čini ozbiljnim problemom. Prvo, može biti anonimno i ne mora uključivati moć neravnoteže ostalih oblika nasilja. Drugo, cyberbullying potencijalno ima mnogo više promatrača. Neprijateljski ili uvredljivi komentari i neugodne fotografije objavljene na društvenim mrežama, stranicama ili poslone poruke mogu se širiti brzo i široko. Treće, cyberbullying jest teže regulirati i nadzirati jer se događa izvan prisutnosti odraslih u školama. Internetski nasilnici imaju pristup elektroničkim medijima gotovo u bilo koje vrijeme i na bilo kojem mjestu. Budući da se često događa izvan škola, žrtve učitelji ne mogu pružiti pomoć. Kod kuće žrtve često nikome ne govore o internetskom zlostavljanju jer se brinu o gubitku pristupa telefonima i internetu (Bulja Flander i sur., 2007).

Dakle, dok se internetsko i opće nasilje razlikuju na nekoliko načina, oni također dijele ključnu sličnost: žrtve virtualnog maltretiranja i konvencionalnog maltretiranja obično su ista grupa. Odnosno, žrtve „licem u lice“ maltretiranja, ogovaranja i isključenja također imaju tendenciju biti žrtve cyberbullyinga. Nadalje, jedna vrsta nasilja može se smatrati produžetkom druge vrste. U Pampel (2014), autori Ybarra, Diener-West i Leaf (2007) izvijestili su iz nacionalnog istraživanja da je 36% djece istodobno doživljavaju i tradicionalno nasilje i internetsko zlostavljanje. Juvonen i Gross (2008) iz anonimne ankete starijih od 12 do 17

godina utvrdili su da je 85% tinejdžera koji su postali žrtvom internetskog maltretiranjem također bili žrtvom maltretiraja u školi. Čak i kada su anonimni, cyber bullying uvelike mijenja prirodu maltretiranja, jer postoji veliki kontinuitet između društvenih svjetova u školi i na internetu.

Cyber maltretiranje pogađa i pojedince s poteškoćama u razvoju. Anketa o 114 mladih u dobi od 12 do 19 godina s poteškoćama u razvoju otkrilo je da je 4–9% prijavilo nasilje ili je bilo žrtva nasilja putem telefona ili interneta najmanje jednom tjedno. U Pampel (2014), druga studija koju su provodili 2011. godine Kowalski i Fedina, otkrila je da su mladi u dobi od 10 do 20 godina s ADHD-om ili poremećajem iz autističnog spektra prijavili da su žrtva cyber bullyinga rjeđe od tradicionalnog maltretiranja, ali i dalje veće od mladih bez posebnih potreba.

Virutalna viktimizacija također uključuje teške oblike, poput objavljivanja neugodnih ili eksplicitnih slika ili videozapisa koji se distribuiraju, hakiranja i sličnog. Uključuje neka preklapanja s viktimizacijom licem u lice, iako postoji nekoliko razlika. Na primjer, virutalna viktimizacija ne mora nužno uključivati neravnotežu moći između cilja i nasilnika da bi se dogodila. Uz to se ne mora nužno dogoditi više puta da bi imala emocionalne posljedice za žrtve (Žic Ralić i Ljubas, 2013).

Uključenost djece u virtualno nasilno ponašanje također se očituje na različite načine kao što su: (1) uznemiravanje, tj. ponavljano slanje nasilničkih ili uznemiravajućih poruka i njihovo postavljanje na mjesta vidljiva široj "publici", (2) usmjerene internetske prijetnje drugoj osobi, skupinama ili osobama kojima se obraća, (3) ocrnjivanje, tj. širenje lažnih i štetnih informacija o osobi ili promjena nećijih fotografija (čiji je cilj naštetiti ugledu osoba), (4) izazivanje sukoba slanjem raznih uvredljivih ili vulgarnih poruka, (5) lažno predstavljanje i korištenje tuđeg ili lažnog identiteta (u svrhu slanja ili objavljivanja kompromitirajući sadržaja o drugima), (6) otkrivanje informacija koje postaju dostupne široj javnosti izlaganjem (s ciljem sramoćenja osobe), (7) isključenje, što se odražava uskraćivanjem pristupa određenim web mjestima ili skupinama na društvenim mrežama i namjerno blokiranje pojedinca s različitim popisima internetskih prijatelja, (8) cyberstalking, tj. slanjem prijetećih ili uznemiravajućih poruka što rezultira strahom osobe za vlastitu sigurnost (Wright, 2017).

Zbog svoje prenosivosti i lakoće pristupa, internet je prepoznat kao mjesto na kojem se uklanjaju fizičke prepreke i ograničenja prisutnih u interakcijama licem u lice. Kako navodi Wright (2017), u jednoj studiji koju su provodili 2014. godine Kuo i suradnici, otkrili su da je 98% adolescenata s poremećajem iz autističnog spektra u svom uzorku koristilo svoja kućna računala najmanje pet sati dnevno. Dokazi istraživanja pokazuju da uporaba digitalnih tehnologija povećava rizik adolescenata od cyber viktimizacije. Zbog njihove upotrebe ovih

tehnologija, adolescenti s poremećajem iz autističnog spektra mogu biti izloženi riziku od cyber bullyinga (Žic Ralić i Ljubas, 2013).

Većina istraživanja o cyber viktimizaciji uključuje tipično adolescente u razvoju, dok adolescenti s poremećajem iz autističnog spektra i oni sa drugi teškoćama dobivaju manje pozornosti. Usredotočenost na adolescente s poremećajem iz autističnog spektra važna je, jer je kod ovih adolescenata dvostruko veća vjerojatnost da budu žrtve internetskog nasilja. S obzirom na to da su adolescenti s poremećajem iz autističnog spektra možda ranjiviji na cyber viktimizaciju, važno je razumjeti čimbenike koji mogu ublažiti negativne posljedice povezane s njihovim iskustvom virtualne viktimizacije (Žic Ralić i Ljubas, 2013). S tim ciljem, svrha je istražiti hoće li se roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije i percepcija socijalne podrške roditelja zaštititi od depresije povezane s virtualna viktimizacijom kod adolescenata.

Virtualna viktimizacija privukla je povećanu pažnju odgajatelja, roditelja, istraživača i šire javnosti zbog slučajeva visokog profila žrtava koje počinju samoubojstvo. Te su osobe također zabrinute za cyberbullying zbog povezanih negativnih psihosocijalnih, bihevioralnih poteškoća u prilagodbi koje proizlaze iz ovog iskustva (Bilić i Balog, 2019).

4.1. „Cyberbullying“ i poremećaj spektra autizma

Kako navode Žic Ralić i Ljubas (2013), provedeno je malo istraživačkih studija o cyber viktimizaciji među adolescentima s poremećajem iz autističnog spektra, u jednoj od rijetkih studija na ovu temu:

- Kowalski i Fedina (2011) otkrili su da su adolescenti s Aspergerovim sindromom ili poremećajem hiperaktivnosti s deficitom pažnje (ADHD) u riziku od cyber viktimizacije. Prema njihovim istraživanjima, kada su ovi adolescenti doživjeli cyber viktimizaciju, bili su u povećanom riziku od tjelesnih i psiholoških zdravstvenih problema u usporedbi s adolescentima koji nisu bili uključeni u cyberbullying.

- više je istraživanja posvećeno virtualnoj viktimizaciji među adolescentima s intelektualnim teškoćama ili problemima s pažnjom. Konkretno, Didden i sur. (2009) otkrili su da je 2% do 18% mladih u svojim istraživanjima s intelektualnim teškoćama izvijestilo da su doživjeli cyber viktimizaciju. Uz to, Wells i Mitchell (2013.) izvijestili su da su adolescenti s intelektualnim ili tjelesnim invaliditetom vjerojatnije prijavili da su doživjeli neugodnost cyber viktimizacije od adolescenata bez intelektualnih ili tjelesnih invaliditeta. Druga su istraživanja otkrila da su adolescenti s ADHD-om izvijestili o većoj cyber viktimizaciji u usporedbi s adolescentima bez ADHD-a. Uz to, adolescenti s intelektualnim teškoćama ili problemima s

pažnjom također izvještavaju o poteškoćama u prilagodbi, poput depresije, povezane s njihovim iskustvom viktimizacije.

Zajedno, ove navedene studije zaključuju da su adolescenti s posebnim potrebama ranjivi na cyber viktimizaciju i da imaju negativne posljedice prilagodbe povezane s iskustvom viktimizacije. Uzimajući u obzir povezanost posljedica prilagodbe i cyber viktimizacije, važno je razumjeti koji čimbenici mogu ublažiti štetu povezanu s cyber viktimizacijom kod adolescenata s poremećajem iz autističnog spektra. U sljedećem poglavlju istražit će se uloga roditeljskog posredovanja u korištenju tehnologije i percepcije socijalne podrške roditelja kao dvije potencijalne varijable koje sprečavaju negativne posljedice povezane s cyber viktimizacijom.

3.1. Usporedba tradicionalnog vršnjačkog nasilja i međuvršnjačkog nasilja putem modernih tehnologija te njihova rasprostranjenost

Konsenzus o odnosu tradicionalnog nasilja i internetskog nasilja među djecom još nije u potpunosti postignut. Neki autori nasilje smatraju jedinstvenim fenomenom, dok se „cyberbullying“ smatra samo nastavkom tradicionalnog nasilnog ponašanja, tj. novi modalitet istih pojava. Pritom se koriste elementi definicije tradicionalnog maltretiranja za definiranje internetskog maltretiranja. Kako bi se ponašanje djece smatralo nasiljem, bilo da se ono odvija neposredno ili u virtualnom okruženju, važno je da uključuje ponovljene agresivne akcije s namjerom da uzrokuje štetu dijetu koje doživljava takve postupke. Dakle, obje pojave udovoljavaju osnovnim kriterijima. U tom smislu, cyber maltretiranje djece može se smatrati jednim od neizravnih oblika agresivnog tretmana koji se ne odvija u interakciji "licem u lice" (kao što je slučaj s tradicionalnim relacijskim nasiljem), ali pomoću elektroničkih medija (Buljan Flander i sur., 2007).

Nadalje, ekvivalentnost tradicionalnog maltretiranja i internetskog maltretiranja očituje se u usklađenost uloga djece koja su uključena u oba načina nasilja. Stoga su djeca koja započinju tradicionalno nasilje također sklona izvršenju internetskog nasilja. Slično tradicionalnom vršnjačkom nasilju kojem mogu svjedočiti vršnjaci, djeca uključena u maltretiranje dobivaju agresivne prijeteće poruke ili komentare objavljene u javnoj virtualnoj domeni, koje su dostupne poznanicima ili neznancima (Bilić i Balog, 20199. Drugim riječima, uloga "publike" u virtualnom prostoru donekle je usporediva s ulogom vršnjaka i prolaznika u školi ili na ulici. Drugi su autori manje skloni vršnjačko nasilje smatrati jedinstvenim fenomenom i naglasiti prvenstveno specifičnost internetskog nasilja u odnosu na tradicionalne

oblike vršnjačkog nasilja među djecom. Tako, u Rehman (2020) se navode autori Patchin i Hinduja (2015) koji raspravljaju o gore spomenutim elementima definicije nasilja kada se javlja putem elektroničkih medija. Budući da je namjera „počinitelja“ ključni element koji razlikuje maltretiranje od slučajnih incidenata na internetu, gledajući ovu komponentu upitna je perspektiva osobe koja trpi maltretiranje. Osoba će ponekad zaključiti da je nasilje kojem je izložen počinjeno s namjerom, čak i kada to i nije slučaj. Na primjer, netko može komentirati sliku ili nešto drugi sadržaj u šali, ali zbog odsutnosti neverbalne komunikacije, osoba koju se komentirana mogu ovo shvatiti kao provokaciju ili uvredu. Također, element štete koji je posljedica cyber bullyinga bitan je, ali ponekad i manje uočljiv i prepoznatljiv u virtualnom okruženju. S obzirom na činjenicu da djeca sklona počinjenju internetskog nasilja ne mogu vidjeti osobu kojoj nanose štetu niti posljedice takvog ponašanja, Patchin i Hinduja (2015) smatraju da su oni obično skloni racionalizaciji i minimiziranje posljedica njihovih postupaka. Nadalje, zbog prirode virtualnog okruženja, postoji određena vjerojatnost ponavljanja nasilja. Pritom samo jedan post nasilnog sadržaja na internetu može pridonijeti ponovljenom iskustvu nasilja svake osobe koja mu je izložena za vrijeme kada je ta osoba na mreži. Posljednja komponenta nasilja uključuje neravnotežu moći, što se u tradicionalnom nasilju očituje se u tjelesnoj, psihološkoj ili socijalnoj superiornosti djeteta sklonog nasilju u odnosu na djetetu na koje je takvo ponašanje usmjereno. Suprotno tome, superiornost djeteta koje se ponaša nasilno putem elektroničkih medija proizlazi iz vještina te posjedovanja ili pristupa sadržaju koji je namijenjen nanošenju štete. Uz problematizaciju ovih komponenata definicije nasilja, neki autori ističu neke razlike između tradicionalnog maltretiranja i cyber maltretiranja. Kada su u pitanju tradicionalni oblici vršnjačkog nasilja, identitet djeteta počinjenje nasilja obično je poznato vršnjaku i drugima prema kojima je takvo ponašanje usmjereno, Stoga postoji mogućnost pružanja pravovremene zaštite djetetu koje je žrtva. Zbog potencijalne anonimnosti interakcija u virtualnom kontekstu, identitet djeteta koje vrši nasilje može ostati nepoznato i neotkriveno djetetu prema kojemu su usmjerene agresivne akcije (Strabić i Tokić Milaković, 2016). U Pampel (2014) se navode autori Slonje i sur. (2012) koji tvrde da djeca koja vrše cyberbullying., ali nisu otkrivena niti suočena s posljedicama svog ponašanja, nastavljaju izvršavati agresivna djela. S druge strane, djetetu koje je podvrgnuto virtualnom nasilju nekad je teško ili ponekad nemoguće otkriti zlostavlja li ga jedna ili više osoba, poznanici ili stranac što povećava razinu emocionalnog stresa. Osim toga, anonimnost "počinitelja" može dovesti do ograničene mogućnosti za pravodobnu i odgovarajuća intervenciju odraslih ili djeteta izloženog agresivnom ponašanju i prevencije takve akcije u budućnosti. Nadalje, uloga

„publike“ koja svjedoči virtualnom nasilju složenija je u usporedbi s onim tradicionalnog nasilja.

Tradicionalni oblici vršnjačkog nasilja mogu se odvijati se bez nazočnosti „promatrača“ ili pred relativno ograničenom skupinom djece koji izravno svjedoče agresivnom ponašanju. Međutim, pomoću informacijske i komunikacijske tehnologije, ista djela nasilja koje je počinilo dijete u određeno vrijeme (npr. objavljivanje kompromitirajućeg sadržaja na internetu) može se bilo kada kasnije pregledati. Ako se promatra kontekst vršnjačkog nasilja, tradicionalno se nasilje obično smatra problem školskog okruženja, koji se uglavnom odvija pred vršnjacima u školi ili usput. Također, u tradicionalnim oblicima vršnjačkog nasilja dijete je izloženo štetnom utjecaju ponašanja isključivo u trenutnom prostornom i vremenskom kontekstu. S druge strane, nasilno ponašanje u virtualnom okruženju općenito nadilazi kontekst škole i ulice. Takve se nasilne radnje odvijaju bez fizičke interakcije i može se očitovati u bilo kojem trenutku, trajno izlažući dijete istom. Što se tiče rasprostranjenosti vršnjačkog nasilja, ono se općenito smatra relativno raširenim fenomen. U Strabić i Tokić Milaković (2016) se navode autori Wang, Iannotti i Nansel (2009) koji tvrde da su mladi ljudi u Sjedinjenim Državama uglavnom uključeni u verbalno (53,6%) i socijalno (51,4%) nasilje, praćeno tjelesnim nasiljem (20,8%) i cyber bullying (13,6%). U Njemačkoj je tradicionalno nasilje također raširenije u usporedbi s internetsko nasilje, koje uključuje oko 5% djece. Prema tome, Smith i sur. (2008) ističu da tradicionalno nasilje u Engleskoj još uvijek nadmašuje internetsko zlostavljanje, ali očit je i opći porast slučajeva cyber bullyinga. Slično tome, u studiji provedenoj na reprezentativnom uzorku sedmaša u Hrvatskoj 73% sudionika rekli su da su počinili neke oblike fizičkog nasilja (udaranje ili šamaranje) u protekloj godini oko 50% njih provodilo je verbalno (psovke i vrijeđanje) i odnosno maltretiranje (širenje glasina), dok je oko 20% djece počinilo neke oblike cyber maltretiranja.

4.3. Pojedinačni rizici dječje uključenosti u tradicionalno vršnjačko nasilje i međuvršnjačko nasilje putem modernih tehnologija

Čimbenici rizika, odnosno čimbenici koji povećavaju vjerojatnost sudjelovanja djece u vršnjačkom nasilju, nalaze se u složenosti interakcija s unutaršnjim i vanjskim snagama djeteta koje ublažavaju rizike i djeluju kao zaštitni čimbenici.

U domenu pojedinačnih čimbenika jedna od najčešće proučavanih karakteristika djece uključeno u nasilje je spol djeteta. Neke studije pokazuju da dječaci češće čine tradicionalno

nasilje od djevojčica. U Rehman (2020), Khamis (2015) pronalazi da je tradicionalno nasilje počinilo 21,5% dječaka u usporedbi s 14,2% djevojčica u prošla dva mjeseca. Moguća iznimka može biti relacijsko vršnjačko nasilje, iako određena otkrića sugeriraju da dječaci koriste relativnu agresiju u približno sličnoj mjeri kao i djevojčice. Što se tiče vršnjačke viktimizacije, pretpostavlja se da dječaci jesu rizičniji od djevojčica. Ova izjava rezultirana je rezultatima spomenutog istraživanja (Khamis, 2015), koji pokazuju da su u posljednja dva mjeseca dječaci (21,8%) češće bili izloženi tradicionalnom nasilju od djevojčica (18,0%). Istraživanja o postojećim spolnim razlikama u doživljavanju vršnjačke viktimizacije potvrđuju Silva i sur. (2013), navodeći da su dječaci češće "žrtve" svih oblika tradicionalnog vršnjačkog nasilja. Kada je riječ o počinjenju internetskog nasilja, također su skloniji agresivnom djelovanju u virtualnom okruženju. S druge strane, neki autori to ne određuju spolne razlike u počinjenju internetskog nasilja i navode da dječaci i djevojčice gotovo jednako sudjeluju u vršnjačkom nasilju. Neki autori vjeruju da su djevojke češće uključene u nasilna djela na internetu nego dječaci, objašnjavajući to tendencijom djevojčica da se upuštaju u neizravne oblike nasilja. Čimbenici na socijalnoj razini također su važni (na primjer, okolina koja nasilje predstavlja kao opće prihvaćeni oblik ponašanja mogu predstavljati čimbenik rizika za sudjelovanje djece u nasilju).

S obzirom na fizički izgled djeteta, zaključuje se da se djeca koja su fizički jača od drugih, djeca s prekomjernom tjelesnom težinom i pretila djeca često se uključuju u počinjenje tradicionalnih oblika vršnjačkog nasilja. Sukladno tome, u Strabić i Tokić Milaković (2016) autori Janssen i sur., (2004) tvrdili su da vršnjačko nasilje nešto češće činili pojedinci s prekomjernom tjelesnom težinom (11,2%) i pretila (9,2%) djece od djece idealne tjelesne težine, na temelju omjera visine i težina jedinke (8,3%). S druge strane, za djecu slabije tjelesne građe, kao i djeca s prekomjernom težinom i pretilu obično postoji rizik od vršnjačke viktimizacije. Na primjer, usporedbom skupina djece prema tjelesnoj težini, istraživanje Janssen i sur. (2004.) pokazuju da prekomjerna tjelesna težina (14,4%) i pretila (18,5%) djeca su češće izložena tradicionalnim oblicima vršnjačke viktimizacije od djece s idealnom tjelesnom težinom (10,7%). Osim težine, mladi su ljudi često izloženi i maltretiranju zbog izgleda njihovih zuba i raznih kožnih bolesti poput akni ili dermatitisa. Uzimajući u obzir karakteristike fizičkog izgleda u slučaju cyber bullyinga, mladi koji nasilno djeluju u virtualnoj sferi ne moraju nužno biti fizički jači ili privlačniji u odnosu na vršnjake. Ako vrše cyber maltretiranje zbog fizičkog izgleda tada su usredotočeni na djecu koja nose specifičnu odjeću, naočale ili se ističu na neki drugi način. Prema Pampel (2014), Cassidy, Jackson i Brown (2009) navode da djeca često dožive internetsko zlostavljanje na temelju tjelesne težine, stvarne

ili zamišljene seksualne orijentacije i stila odijevanja. Istodobno, djevojke su uglavnom izložene uvredljivim komentarima na internetu koji se tiče njihove prekomjerne tjelesne težine i tjelesne građe, odjeće ili šminke i dječaka zbog izraženih ženskih karakteristika, stil odijevanja i fizičkog izgleda ili nedostatku mišićne mase. Što se tiče razvojnih specifičnosti, djeca s određenim poteškoćama u razvoju će viševjerojatno burno reagirati prema svojim vršnjacima u stanju frustracije.

Stoga neki autori tvrde da djeca s dijagnozom poremećaja hiperaktivnosti s deficitom pažnje (u daljnjem tekstu: ADHD) imaju tendenciju vršiti tradicionalno nasilje među vršnjacim. U Wright (2017), autori Taylor i sur., (2010) te Holmberg i Hjern (2008) navode da tradicionalne oblike vršnjačkog nasilja češće čine djeca koja pokazuju simptome ADHD-a (20,8%) u usporedbi s djecom bez dijagnosticirane razvojne razlike (7,0%). Kako navodi Wright (2017), studije također pokazuju da djeca s ADHD-om (Olweus, 1998), kao i djeca s poremećajem autističnog spektra (Schroeder i sur., 2014.) i drugim razvojnim poremećajima su rizična skupinama za vršnjačko viktimiziranje. Na primjer, proučavanjem izloženosti tradicionalnom maltretiranju na temelju prisutnosti simptoma ADHD-a, Holmberg i Hjern (2008) otkrili su da je nešto više djeca sa simptomima ADHD-a (32,5%) bila izložena povremenom maltretiranju u usporedbi s djecom bez razvojnih teškoća (15,0%), a razlike su bile još uočljivije kada je došlo do čestih maltretiranja (2,0% djece bez i 31,8% djece sa simptomima ADHD-a). Slično tradicionalnim oblicima vršnjačkog nasilja, djeca s ADHD-om i djeca s poremećajima autističnog spektra često doživljavaju virtualno nasilje. Također, djeca s poteškoćama u učenju su često podvrgnuti cyber maltretiranju. Sve u svemu, čini se da određene osobitosti u razvoju djeteta mogu biti relevantni prediktori dječjeg sudjelovanja u nasilnom ponašanju, bez obzira na modalitet nasilja.

5. Roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije

Pojam *roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije*, definira se kao roditeljsko provođenje preventivnih strategija za upravljanje odnosom svoje djece s digitalnim medijima. Uporaba medijskih strategija roditelja mogla bi uključivati postavljanje pravila koja se odnose na korištenje digitalnih medija njihove djece. Te bi strategije također mogle uključivati roditelje koji s djecom razgovaraju o odgovarajućoj upotrebi digitalnih medija i postavljanju ograničenja u pogledu onoga što se može gledati ili napraviti procjenu. Roditelji bi također mogli primijeniti određeno vremensko ograničenje koliko često ili dugo njihova djeca mogu koristiti digitalne medije i tehnologije. Da bi roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije bilo uistinu učinkovito, roditelji moraju održavati kontinuirani dijalog sa svojom djecom u vezi s odgovarajućim sadržajem za gledanje, načinom korištenja mrežnih alata i ponašanja na mreži. Oni bi također trebali postaviti pravila u vezi s uključenošću svoje djece u negativna internetska ponašanja, poput internetskog nasilja, koje se bave potencijalnim ulogama djece kao počinitelja, žrtava i / ili svjedoka (Žic Ralić i Ljubas, 2013).

Istraživanje o roditeljskom posredovanju korištenja tehnologije povezalo je medijacijske strategije s rizikom adolescenata od negativnih internetskih iskustava. Nadzor softvera i stvaranje tehnologijskih pravila od strane roditelja odnosi se na to da djeca manje vremena provode na mreži i manje otkrivaju osobne podatke na mreži. Kada adolescenti provode manje vremena na mreži i otkrivaju manje osobnih podataka, smanjen je rizik od cyberbullyinga. Nadalje, roditelji koji provjeravaju web stranice kojima njihova djeca pristupaju imaju djecu koja prijavljuju niže stope cyber viktimizacije u odnosu na djecu koja su izvijestila da njihovi roditelji nisu primijenili takvu strategiju. Aktivne i restriktivne strategije roditeljskog posredovanja smanjuju počinjenje cyberbullyinga kod adolescenata, iako su ti obrasci pronađeni samo za dječake (Žic Ralić i Ljubas, 2013).

U Strabić i Tokić Milaković (2016), autori Wang, Bianchi i Raley (2005) izvještavaju da samo 61% roditelja tvrdi da postoje jasna pravila o korištenju interneta u njihovoj obitelji, od kojih zapravo jedna trećina negira izjave svojih adolescenata koji izvještavaju da takva pravila ne postoje. Također, operacionalizacija roditeljskog nadzora u studijama nedavno je dovedena u pitanje jer su postojeće skale praćenja zapravo mjerile znanje roditelja o tome gdje se dijete nalazi izvan vidokruga roditelja. Stattin i Kerr (2000), prema Wright (2017), pokazali su da se to znanje uglavnom stječe zbog spontanog samootkrivanja djeteta, a ne naporima

roditelja da ga nadgledaju. U skladu s tim, utvrđeno je da strategije aktivnog roditeljskog nadzora nad korištenjem elektroničkih mediji (poput sjedenja za računalom s adolescentom, provjere posjećenih web stranica i upotreba sigurnosnih filtara) nisu u korelaciji s uključenosti djeteta različitim rizicima putem. Proširujući istraživanje o povezivanju roditeljskog posredovanja u korištenju tehnologije i cyber viktimizacije, druga su istraživanja istraživala utjecaj puferiranja roditeljskog posredovanja u korištenju tehnologije na negativne posljedice povezane s cyber viktimizacijom. U istraživanju ove tematike koje us na veli Strabić i Tokić Milaković (2016), Wright (2015) je otkrio da su više razine roditeljskog posredovanja u korištenju tehnologije učinile odnos između cyber viktimizacije, depresije i anksioznosti negativnijim. Niže razine roditeljskog posredovanja povećale su depresiju i anksioznost adolescenata povezanih s njihovim iskustvom u cyber viktimizaciji.

Nijedno istraživanje nije ispitalo može li roditeljsko posredovanje tehnologije također služiti zaštitnoj funkciji za smanjenje rizika od cyber viktimizacije kod adolescenata s poremećajem iz autističnog spektra. Slično tome, niti jedno se od ovih istraživanja nije se usredotočilo na potencijal roditeljskog posredovanja da smanji negativne posljedice povezane s cyber viktimizacijom među tim adolescentima. Jedno se istraživanje usredotočilo na razlike u roditeljskim strategijama posredovanja među ADHD-om i ne-ADHD adolescentima. Adolescenti s ADHD-om izvijestili su da su njihovi roditelji provodili restriktivnije i poučnije strategije roditeljskog posredovanja od adolescenata koji nemaju ADHD-a. Iako članak Wrighta (2017) nije ispitivao adolescente s poremećajem iz autističnog spektra ili ADHD-om, otkrila je da je poučno posredovanje zaštitilo adolescente od simptoma depresije i anksioznosti nakon cyber viktimizacije. S druge strane, restriktivne strategije pogoršale su adolescentsko iskustvo cyber viktimizacije te depresije i anksioznosti proizašlih iz njihovih iskustava. Uzimajući u obzir istraživanje Arrizabalaga-Crespo i sur. (2010) i Wright (2017), moglo bi biti vjerojatno da bi roditeljsko posredovanje korištenja tehnologije moglo zaštititi adolescente s poremećajem iz autističnog spektra od doživljavanja negativnih ishoda povezanih s cyber viktimizacijom (Žic Ralić i Ljubas, 2013).

5.1. Doživljena socijalna podrška roditelja

Percipirana socijalna podrška definira se kao djetetovo razumijevanje da će se o njemu brinuti i da će ga se poštivati. Uključuje i dijete koje prepoznaje da pripada društvenoj mreži ljudi koji se brinu o njegovoj dobrobiti. Djeca koja shvaćaju da postoje ljudi koji im pružaju

fizičku, socijalnu i psihološku podršku tijekom negativnih događaja vjerojatnije će se osjećati sigurno i imati veću vlastitu vrijednost. Visoke razine percipirane socijalne podrške smanjuju rizik adolescenata od negativnih poteškoća u prilagodbi koje proizlaze iz viktimizacije licem u lice (Žic Ralić i Ljubas, 2013).

Provedeno je istraživanje o povezanosti opažene socijalne podrške i cyber viktimizacije. Većina istraživanja usredotočila se na prijatelje kao izvor podrške. U jednoj studiji na ovu temu, kako navode Žic Ralić i Ljubas (2013), koje su proveli Williams i Guerra (2007) otkrili su da su adolescenti s visokom razinom percepcije socijalne podrške svojih prijatelja izvijestili o nižim razinama počinjenja cyber maltretiranja. Slične obrasce pronašli su Navarro i suradnici (2015). Fanti i sur. (2012) otkrili su da je obiteljska socijalna podrška smanjila rizik adolescenata od cyber viktimizacije, posebno kada su ti adolescenti imali loša prijateljstva. Druga istraživanja, kako tvrde Smokowski i sur. (2014), prema Žic Ralić i Ljubas (2013), ukazuju da je percepcija socijalne podrške roditelja, učitelja i prijatelja smanjila rizik adolescenata od cyber viktimizacije, s najjačim asocijacijama povezanim s percepcijom socijalne podrške roditelja. Nijedna studija nije ispitala da li je primijećena povezanost odnosa socijalne podrške, cyber viktimizacije i negativnih posljedica povezanih s tim iskustvima. Unatoč nedostatku istraživanja na ovu temu, postoji obilje istraživanja o ulozi percepcije socijalne podrške u odnosu negativnih učinaka povezanih s depresijom i anksioznošću povezanim s doživljavanjem viktimizacije licem u lice. Žrtve nasilja licem u lice doživjele su nižu razinu anksioznosti i depresije kad su doživjeli umjerenu ili visoku razinu socijalne podrške vršnjaka. Slično tome, uočena socijalna podrška prijatelja i obitelji sprečava loše akademske uspjehe među žrtvama nasilja licem u lice. Kako tvrdi Wright (2017), cilj ove studije bio je istražiti efekt puferiranja roditeljskog posredovanja u korištenju tehnologije i percepciju socijalne podrške roditelja u povezanosti između cyber viktimizacije i depresije kod adolescenata s poremećajima iz autističnog spektra. Svrha istraživanja bila je ispitati umjerenu ulogu roditeljskog posredovanja u korištenju tehnologije i percepciju socijalne podrške roditelja u povezanosti između cyber viktimizacije i depresije kod adolescenata s poremećajem iz autističnog spektra. Nalazi ove studije pridonose rastućoj literaturi o tome kako roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije i percepcija socijalne podrške roditelja sprečavaju depresiju povezanu s cyber viktimizacijom kod adolescenata s poremećajem iz autističnog spektra. Ova otkrića nadalje ističu važnost ispitivanja negativnih internetskih iskustava i varijabli koje štite od tih iskustava kod adolescenata s poremećajem iz autističnog spektra.

Cyber viktimizacija negativno je povezana s roditeljskim posredovanjem u korištenju tehnologije i percepcijom socijalne podrške roditelja, što je u skladu s prethodnom literaturom.

Moglo bi biti vjerojatno da je roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije specifična vrsta socijalne podrške kojom se bave roditelji. Takvo posredovanje pruža adolescentima, čak i onima s poremećajem iz autističnog spektra, mogućnosti da sa svojim roditeljima razgovaraju o svojoj izloženosti negativnim internetskim iskustvima, poput cyber viktimizacije. Roditelji bi mogli koristiti ove rasprave za dijeljenje strategija za sprečavanje, uklanjanje ili smanjenje adolescentnog iskustva s mrežnim rizicima. Čak i kada adolescenti dožive manja problematična internetska iskustva, mogli bi potražiti podršku, smjernice i povratne informacije od roditelja u vezi s onim što im se dogodilo. Dokazi istraživanja pokazuju da adolescenti traže podršku svojih roditelja kada imaju tehničkih problema ili krajnje problematičnih internetskih iskustava. Budući da roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije potencijalno može smanjiti rizik adolescenata od cyber viktimizacije, roditeljima je važno razumjeti potencijalnu potpurnu ulogu koju bi mogli imati u adolescentskoj upotrebi digitalne tehnologije. Roditelji bi također trebali prepoznati da njihovo posredovanje u korištenju tehnologije i socijalna podrška mogu zaštititi od cyber viktimizacije i depresije (Wright, 2017). Slijedom toga, roditelji bi trebali biti uključeni u upotrebu digitalne tehnologije svoje djece. Nadalje, roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije i socijalna podrška mogli bi dovesti do kontinuiranog dijaloga između roditelja i adolescenta o mrežnim rizicima i mogućnostima. Ovaj kontinuirani dijalog mogao bi uključivati roditelje koji nude rješenja i podršku za cyber viktimizaciju, čak i ako njihova djeca ne trebaju savjet. Roditeljska medijacija i socijalna podrška pridonose uvjerenjima adolescenata da je netko tu za njih, smanjujući rizik od cyber viktimizacije. Cyber viktimizacija povezana je s depresijom, viša razina roditeljskog posredovanja u korištenju tehnologije i percepcija socijalne podrške roditelja smanjili su povezanost između cyber viktimizacije i depresije. Pronađeni su suprotni obrasci za niže razine roditeljskog posredovanja u korištenju tehnologije i percepcije socijalne podrške roditelja. Takva su otkrića u skladu s literaturom koja ukazuje da roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije i percepcija socijalne podrške smanjuje rizik adolescenata od cyber bullyinga. Druga istraživanja također podupiru učinak puferiranja roditeljskog posredovanja u korištenju tehnologije i percepciju socijalne podrške roditelja o depresiji povezanoj s cyber viktimizacijom. Negativna internetska iskustva vjerojatno će biti teško zauvijek izbjeći. Međutim, kada adolescenti dožive visoku razinu roditeljskog posredovanja u korištenju tehnologije i kad primijete socijalnu podršku roditelja, vjerojatno se osjećaju sigurno. Ovo znanje pomaže ublažiti depresiju povezanu s iskustvom na mreži kod adolescenata s poremećajem iz autističnog spektra (Žic Ralić i Ljubas, 2013).

Ova se studija usredotočila na opću procjenu roditeljske medijacije. Potrebno je provesti naknadno istraživanje kako bi se bolje razumjelo imaju li različite strategije roditeljskog posredovanja različite učinke na povezanost cyber bullyinga strategijama, poput restriktivnog, zajedničkog gledanja i podučavanja.

5.2. Žrtve nasilja- prilagodljivi odgovor na nasilje

Pojedinci s poteškoćama u razvoju također mogu biti počinitelji nasilja iako rjeđe od ostalih. U Pampel (2014), navodi se primjer istraživanja na uzorku od 60 odraslih osoba s invaliditetom u radnim centrima u Engleskoj, McGrath, Jones i Hastings (2010) otkrili su da je „43% sudionika izvijestilo da su bili maltretirani u prethodna tri mjeseca i 28% se izjasnilo kako su maltretirali druge. Nadalje, kako ističe Pampel (2017), autori Rose i sur., (2009) utvrdili su da se više prijavljivalo maltretiranje učenika srednjih škola s invaliditetom koji su bili upisani na samostalnu nastavu (21%) od učenika s invaliditetom koji su upisani inkluzivne programe ili izvanredne satove specijalnog obrazovanja (16%). Počinjenje nasilja često postoji istovremeno s viktimizacijom nasilja. Pampel (2017), navodi istraživanje autora Rose i sur., (2011) koji su izvijestili o tome da 15–42% žrtava s invaliditetom pokazuje karakteristike nasilja. U Pampel (2017), navode se Van Cleave i Davis (2006) koji su koristili nacionalne podatke kako bi utvrdili da djeca s emocionalnim, razvojnim ili problemima u ponašanju su vjerojatnije žrtve i nasilnici nego druga djeca. Na primjer, osobe s razvojnim teškoćama mogu maltretirati ranjivije osobe s poteškoćama u razvoju. Međutim, slično žrtvama, žrtve nasilnika trebaju intervenciju. Provokativni nasilnici su žrtve nasilja koji reagiraju uaturi maltretiranja maltretiranjem drugih: bilo drugih nasilnika ili trećih žrtava. Ove agresivne ili provokativne žrtve čine oko 10–20% svih žrtava nasilja. Pojedinci s poteškoćama u razvoju ponekad se uklapaju u ovu kategoriju provokativnosti nasilnici-žrtve. Oni se suočavaju s posebnim stresom u svakodnevnom životu, posebno u nepodržavajućem okolišu i mogu reagirati uaturi na loš tretman. Oni koji su fizički jaki mogu posebno pasti u nasilničku ulogu u suočavanju s provokacijama. Tako je studija o 1.389 učenika 5. razreda, uključujući 145 s posebnim obrazovnim potrebama, utvrdila da su „učenici koji su koristili specijalnu pomoć pri obrazovanju imali povišenu stope sudjelovanja kao žrtve nasilja, ali ne kao nasilnici «. (Pampel, 2014).

6. Preventivni programi ciljani na djecu s teškoćama u razvoju

Iako se u odgojno-obrazovnim ustanovama provode preventivni programi, oni su većinom usmjereni na sve učenike. S obzirom na specifičnosti učenika s teškoćama u razvoju, potrebno je kreirati i primjenjivati preventivne programe koji su ciljani na učenike s teškoćama. Pokazalo se kako je trening emocionalne inteligencije (kroz 22 sesije od 45 minuta) povećao rezultate adaptivnog ponašanja, tj. povećanje socijalnih i komunikacijskih vještina (Raguž i Prijatelj, 2021). Istraživači i stručnjaci u odgoju i obrazovanju bi trebali identificirati djecu u riziku da postanu vršitelji nasilja i žrtve nasilja. Programi rane intervencije mogu biti fokusirani na djecu koja pokazuju rane znakove za ove uloge te bi trebalo poduzeti preventivne mjere te treba ojačati samosvijest sve djece s teškoćama, bilo kao nasilnika, žrtve ili oboje. Žrtve trebaju naučiti kako reagirati na nasilje, kako biti asertivan i kako pružiti otpor vršitelju nasilja. Prvi bi korak trebao biti osvještavanje žrtava da jesu žrtve nasilja te poučavanje obrambenim strategijama koje će im pomoći u susretima s nasilnicima. Što se tiče vršitelja nasilja, potrebno je jačati njihov pozitivan socijalni identitet i raditi na njihovim socijalnim vještinama i kompetencijama kao što su pomaganje drugima ili aktivno rješavanje problema koje može zamijeniti agresivna ponašanja (Žic Ralić i sur. (2014).

U Rehman (2020), navode se autori Thompson i sur. (1994.) koji su metodom intervjua istraživali utjecaj programa intervencije na djecu s teškoćama u razvoju. Nakon provedbe programa koji je trajao osam mjeseci pokazalo se da se smanjila viktimizacija kod učenika s teškoćama u razvoju, te su imali više prijatelja nego prije provedbe programa.

Treba pružiti i prilike za vježbe identificiranja vršnjačkog nasilja, odgovaranja na nasilje, te prijavljivanja nasilja. U prevenciji nasilja među djecom potrebno je poučavati djecu u razredu socijalno prihvatljivom ponašanju. Ako škola ne reagira na nasilje, ona time promovira to nasilje. Zbog toga je u školi izuzetno važna edukacija djece o ljudskim pravima i demokraciji, o posljedicama nasilja i metodama i načinima nenasilnog rješavanja sukoba (Buljan Flander i sur., 2007).

Inkluzija djece s teškoćama u razvoju predstavlja prvi korak uključivanju djece s teškoćama u razvoju u širu zajednicu. Na taj način smanjuje se etiketiranje djece s teškoćama u razvoju kao drugačijih i manje sposobnih te ih se prihvaća kao jednako vrijedne članove društva. U procesu inkluzije veliku ulogu imaju odgajatelji, učitelji i profesori. Oni svojim stavovima, trudom i radom utječu na uspješnost procesa. Program inkluzije ima povoljne

posljedice i za djecu s teškoćama i za njihove vršnjake, ali i za roditelje djece. Zajednička suradnja koristi svima te potiče toleranciju, solidarnost i poštivanje drugih (Raguž i Prijatelj, 2021).

Glavni cilj inkluzije je pokazati da je svako dijete jednako važno te da svako dijete može, na svoj način, doprinijeti društvu u kojem se nalazi. Razumijevanje različitosti i najvažnije, prihvaćanje drugih onakvih kakvi oni jesu najveća je dobrobit proizašla iz inkluzije. Zadatak svih onih koji na bilo koji način sudjeluju u procesu inkluzije je osigurati svakom djetetu i svakoj osobi njihovo mjesto u društvu.

Dijete s teškoćama u razvoju ima veliku koristi od inkluzije u školama i vrtićima:

- dijete ima priliku za učestalo druženje s vršnjacima i za realizaciju socijalnih interakcija koje su iznimno važne
- komunicirajući s vršnjacima, dijete može pronaći uzore koje će oponašati u ponašanju i različitim vještinama.
- kroz igru s vršnjacima i doživljaj uspjeha u igri, djeca s intelektualnim teškoćama u razvoju osnažuju vlastite potencijale (Raguž i Prijatelj, 2021).

Važno je uključiti dijete u sve aktivnosti za koje pokaže interes, naravno, uz prilagodbu materijala i poticanje njegovom načinu korištenja istih. Inkluzija donosi mnogo prednosti i djeci bez teškoća u razvoju. Društveno vrijednosna orijentacija na kojoj se temelji inkluzija je pravednost iz koje proizlaze tolerancija, solidarnost i poštivanje drugih. Djeca kroz komunikaciju s djetetom s teškoćama razvijaju osjećaj senzibilizacije i poštuju različitosti. Razvijaju razumijevanje, empatiju i prihvaćanje teškoća, ali i različitosti (Kovačić Andrijanić i Višnjic Jeftić, 2010).

6.1.Nadzor bullyinga nad pojedina s teškoće u razvoju

Istraživačke studije govore rijetko o specifičnostima praćenja zlostavljanja pojedinaca s teškoćama u razvoju, međutim ukazuju na to da učiteljima i odraslima nedostaje svijesti o problemu i sugeriraju da je potrebno bolje praćenje. Učitelji mogu podcijeniti opseg iskustva nasilja kod djece s razvojnim invaliditetom, u usporedbi sa slučajevima prijavljivanja nasilja od strane te djece. Učitelji mogu smatrati igrom ono što u stvari može biti maltretiranje. Oni također mogu učenicima pripisati probleme nasilja razredu ili školskom okruženju vršnjačke

interakcije. Roditelji često nisu svjesni što se s njihovom djecom događa u školi (Rehman, 2020).

S obzirom na potrebu za boljim praćenjem i povećanjem svijesti o problemu, istraživačka literatura može pomoći pružanjem modela prikupljanja podataka. Škole i potencijalno druge ustanove, mogu naučiti iz istraživačkih studija o specifičnostima provedbe ankete maltretiranja opće populacije ili osoba s poteškoćama u razvoju. Dalje, pitanja korištena u znanstvenim studijama koja pouzdano i valjano mjere zlostavljanje i viktimizaciju mogu poslužiti školama i drugim ustanovama za praćenje problema.

6.2. Rješavanje problematike bullyinga-najbolje prakse

Stručnjaci zagovaraju upotrebu više razinskih strategija za rješavanje nasilja nad pojedincima sa smetnjama u razvoju. Promjena zahtijeva djelovanje na razini organizacije, grupe i pojedinca. Nadalje, neki tvrde da se iste preporuke za sprečavanje nasilja nad mladima općenito odnose i na one s posebnim potrebama. Dok ima očite sličnosti u preventivnim pristupima potrebnim za smanjenje zlostavljanja pojedincima sa ili bez smetnji u razvoju, ovaj se pregled posebno usredotočuje na studije koje ispituju učinke intervencije za osobe s razvojnim invaliditetom (Pampel, 2014).

6.3. Najbolje prakse na organizacijskoj razini škole

Školski čelnici trebaju osigurati zaštitu osoba s poteškoćama u razvoju te bi prioritet trebao biti da se problem shvati jednako ozbiljno kao i diskriminacija manjina, žena i druge zaštićene skupine. Savezno zakonodavstvo zabranjuje diskriminaciju na temelju invaliditeta. Organizacije, uključujući škole, mogu dobiti tužbu ako dopuštaju neprijateljsko okruženje prema osobama s poteškoćama u razvoju onemogućujući ovim pojedincima mogućnosti za učenje (Rehman, 2020). Štoviše, stvaranje poticajnog i inkluzivnog okruženja za učenje, za učenike s invaliditet, predstavlja uvjete dobre škole, zahtjeva se da liječenje ne narušava priliku za učenje. Literatura predlaže nekoliko radnji koje škole mogu poduzeti. Škole bi trebale razviti jasne politike protiv nasilja, preuzimajući odgovornost nad problemom, umjesto da ga pripisuju pojedincima. Pravila se najbolje mogu razviti kao dio zajedničkog školskog napora, kako osoblja tako i doprinos učenika. Uz jasne smjernice i standarde koji su objavljeni, svi koji su

uključeni mogu dosljedno reagirati na maltretiranje. Imati pravila na mjestu ne jamči bolji tretman osoba s razvojnim teškoćama, ali nudi početak isticanja važnosti problema i potrebe uključivanja svih strana u njegovom rješavanju (Rehman, 2020).

Politike kao takve moraju biti popraćene strukturama, kako bi se te politike mogle provoditi. Obično se imenuju koordinacijski odbori koji nadziru provedbu politika i programa za suzbijanje nasilja. U Velikoj Britaniji, smjernice Odjela za djecu, Škole i obitelji pozivaju škole da imenuju člana osoblja koji će brinuti o djeci s teškoćama u učenju koje mogu biti žrtve nasilja. Programi obuke za školsko osoblje o nasilju, uznemiravanju zbog invalidnosti i slično, trebali bi uključivati i učenike s invaliditetom koji pomažu u učinkovitom provođenju politika. Učenici s teškoćama u razvoju mogu željeti da budu uključeni u promjene. Roditelje djece sa razvojnim teškoćama također treba poticati na sudjelovanje, kao i dosljedno izvijestiti kada škole ne pomažu djeci kad su informirani o problemima nasilja (Rehman, 2020).

Škole koje imaju programe podizanja svijesti više rade na smanjenju nasilja, ali oni bi također trebali uključiti i podržati pojedince s poteškoćama u razvoju u aktivnosti podizanja svijesti (DCSF, 2008). Studije pokazuju da zaposlenici i dalje nisu svjesni opsega problema. Rasprava o problemu s roditeljima, učenicima i zajednicom može učinkovito povećati svijest o samom problem. Istraživanja stavova i iskustava maltretiranja među učenicima i radnicima također može pomoći u podizanju svijesti (Pampel, 2014).

Normativno okruženje, da biste promijenili neprijateljsko okruženje i moderirali pojavu maltretiranja, školske norme moraju se poboljšati. Očekivanja trebaju biti jasno definirana kako bi norme potaknule empatiju prema učenicima s invaliditetom, a ne neprijateljstvo. Prema tome odgovorni trebaju naglasiti važnost promjene stavova dok učenici trebaju preuzeti vodstvo u pomaganju uspostavljanja razumijevanja i pozitivnih odnosa s osobama s teškoćama u razvoju. Svjedoci nasilja često igraju ključnu ulogu u nasilju, oni trebaju postati aktivni u sprečavanju i zaustavljanju incidenata nasilja (Rehman, 2020).

U programu za prevenciju nasilja u Rehman (2020), autori Olweus i Limber (2010), ističu da se od studenata očekuje da poštuju četiri pravila koja su ispisana u školi:

1. Nećemo maltretirati druge.
2. Pokušat ćemo pomoći učenicima koji su maltretirani.
3. Pokušat ćemo uključiti učenike koji su izostavljeni.
4. Ako znamo da se nekoga zlostavlja, reći ćemo odrasloj osobi u školi i odrasloj osobi kod kuće.

Ista pravila vrijede za odnos osoba s poteškoćama u razvoju s ostalim kolegama. Međutim, u programima cijele škole naglasak je manje na pravilu provedbe, a više o postizanju

općenitijih normativnih promjena ili raširenosti prihvaćanja pravila kao vodiča za interakciju s ranjivim učenicima. Iako su se programi sprječavanja zlostavljanja poput Olweusovog pokazali pozitivnima ishodima za školsku klimu i učestalost nasilja, postoji rasprava o učinkovitost cjelokupnih školskih programa. Programi mogu donijeti poboljšanja u znanju, namjeri i normama, ali općenito malo čine za promjenu ponašanja budući da se maltretiranje nastavlja kao učinkovita strategija u usponu na socijalnu hijerarhiju u školama. S druge strane, dvije recenzije zaključili su da programi cijelog obrazovanja protiv nasilja imaju male, ali stvarne koristi. Kada se primijene na veliku populaciju učenika, čak i male koristi umanjuju incidente. Unatoč ukupnim mješovitim učincima, programi protiv zlostavljanja u cijeloj školi mogu imati koristi za učenike s teškoćama u razvoju. Čini se da programi pomažu žrtvama visokog rizika više od ostalih. Budući da osobe s teškoćama u razvoju imaju visok rizik od nasilja, možda će imati koristi od programa više nego većina. Međutim, programi će možda trebati izmjene kako bi najbolje pomogli žrtvama maltretiranja. Na primjer, trebali bi dodati sadržaj za povećanje svijesti i osjetljivosti na probleme u vezi s invaliditetom i uložiti posebne napore u uključivanju studenata s invaliditetom u razvoj i provedbu programa protiv nasilja (Pampel, 2014).

Smanjenje nasilja također zahtijeva *praćenje i izvještavanje* o incidentima. U školama zaposlenici moraju nadgledati prostore poput hodnika i igrališta na kojima se često događa nasilje. Nadalje, Nacionalno vijeće za invalidnost preporučuje da se roditelje obavijesti kad god je dijete upleteno u incident kao nasilnik ili žrtva, kako bi se spriječilo ponavljanje maltretiranja. Dobivanje točnih podataka o maltretiranju zahtijeva od osoba s invaliditetom da se ne boje prijaviti incidente. Ponekad mogu imati problema u razgovoru o problemu zlostavljanja, možda neće dobro iskomunicirati prirodu i ozbiljnost problema. Dakle, mogu trebati pomoć u artikuliranju problema. Drugi oblik praćenja uključuje procjenu potreba dobivenu anketama i osobnim intervjuima. Međutim, ove procjene treba prilagoditi osobama s teškoćama u razvoju davanjem jasnih definicija i formulacija, kako bi samoprijave bile pouzdane i valjane mjere (Pampel, 2014).

Kažnjavanje maltretiranja trebalo bi rezultirati kršenjem pravila, ali trebalo bi izbjegavati ekstremne oblike poput suspenzije koje mogu imati obrnuti efekt. Nedosljedna kazna može biti gora nego da se pojedinca ne kazni. U idealnom slučaju, kazna bi se trebala odvijati zajedno s aktivnostima osmišljenim za promicanje pozitivne promjene i biti isporučena s pozitivnim emocionalnim tonom.

Inkluzija, škole koje posebno izoliraju pojedince s poteškoćama u razvoju mogu pogoršati nasilje. Iako izolacija može ograničiti kontakt s potencijalnim nasilnicima, većina studija je utvrdila da uključivanje pojedinaca s poteškoćama u razvoju služi za smanjivanje

uočene razlike i povećavaju pozitivnih odnosa među vršnjacima koji štite pojedince od nasilničkog ponašanje. Studije su također otkrile da djeca s poteškoćama u učenju više vole kada su dio redovne nastave. Iako prepoznajući koristi od uključivanja radi promicanja prihvaćanja, učenici izražavaju zabrinutost zbog poremećaja u učenju, kao i roditelji s djecom u razredima za specijalno obrazovanje. Da bi bile učinkovite, inkluzivne učionice moraju uložiti posebne napore u integraciju pojedinaca s teškoćama u razvoju kako bi se olakšala pozitivna interakcija (Žic Ralić i sur. (2013).

Međutim, pojedinim učiteljima često nedostaje vremena i drugih resursa za pružanje pomoć učenicima kojima je to potrebno. Jednoj školi, prepoznajući ograničenja pojedinaca, pomogao je inkluzijski tim koji se sastojao od stručnjaka i školskog osoblja te se izvršio neometani prijelaz učenika s invaliditetom s posebnih na uobičajene učionice. Unatoč mnogim preporukama sadržanim u literaturi o školskim promjenama, ostaju pitanja kada ti programi djeluju i koliko pomažu osobama s teškoćama u razvoju. Može biti da je kvaliteta provedbe važnija od same programske aktivnosti. Koje god preporuke da se usvojene, zahtijevaju punu predanost administratora i učitelja. Programi moraju biti intenzivni, dugotrajni i sveobuhvatni, demonstrirajući predanost usvajanju više programskih komponenata (Pampel, 2014).

6.4. Inkluzija u Hrvatskoj

Inkluzija osoba s teškoćama u razvoju u Hrvatskoj pojavljuje se 1980. godine kada je donesen zakon o obrazovanju, kojim je regulirano obrazovanje djece s posebnim potrebama u integracijskim uvjetima, u redovnoj školi s ostalim vršnjacima bez teškoća u razvoju. Danas je taj zakon podržan nizom zakonskih i podzakonskih akata. Do tada su djeca s teškoćama pohađala isključivo posebne ustanove poput specijalnih školi. Naime, bez obzira na to u određenim dijelovima Hrvatske i dalje nisu ostvareni potrebni preduvjeti za inkluziju u vrtićima i školama (Žic Ralić i sur., 2013).

Udruga za promicanje inkluzije (UPI) nevladina je, neprofitna i humanitarna organizacija osnovana u Zagrebu 1997. godine., koji promoviraju inkluzivne programe, pokazuju njihovu vrijednost i potiču odgojne i obrazovne ustanove da uvedu inkluzivne programe.

Praktična primjena inkluzije u školama prepoznata je u uključivanju ne samo djece s intelektualnim teškoćama, već i uključivanjem djece koja pripadaju nacionalnim manjinama.

Najbolji primjer, tvrde Žic Ralić i sur. (2014), obrazovne inkluzije je uključivanje djece romske nacionalnosti u redovito školovanje. U takvim razredima učitelji se susreću s djecom koja znaju pričati hrvatski jezik i s onima koji to ne znaju. Upornost i djece i učitelja pokazuje kako je inkluzivni program u Hrvatskoj na dobrom putu te da, bez obzira na nedostatak posebnih smjernica i dokumenata na razini obrazovne politike, napreduje i pokazuje spremnost i brigu za djecu koja se u njoj nalaze.

7. Zaključak

Kako je navedeno u sažetku, u ovom diplomskom radu analizirale su se dvije glavne pretpostavke, odnosno hipoteze od kojih je H-1 zaključno potvrđena. Naime, kako je glavna, polazna hipoteza (H-1) bila da adolescenti s teškoćama u razvoju češće doživljavaju međuvršnjačko nasilje putem modernih tehnologija tzv. cyber viktimizacija od ostalih vršnjaka, ona je potvrđena analizom relevantne literature (Tablica 2.)

Tablica 2.: **Glavna Hipoteza (H-1)** Adolescenti s teškoćama u razvoju češće doživljavaju međuvršnjačko nasilje putem modernih tehnologija tzv. cyber viktimizacija od ostalih vršnjaka

<p>Glavna Hipoteza (H-1) :</p> <p><i>Adolescenti s teškoćama u razvoju češće doživljavaju međuvršnjačko nasilje putem modernih tehnologija tzv. cyber viktimizacija od ostalih vršnjaka</i></p>	<p><i>Istraživanje navedene hipoteze istu potvrđuje.</i></p>
<p>Bilić V., Balog M. (2019). Percepcija vršnjačkog nasilja nad djecom s teškoćama u realnom i virtualnom svijetu. Napredak : Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju, 160 (3-4),339-363.</p>	<p>Istraživanjima je utvrđeno da je čak 49 % djece s blažim intelektualnim teškoćama bilo izloženo klasičnim oblicima nasilja (Reiter i Lapidot-Lefler, 2007).</p> <p>Djeci s izraženijim intelektualnim teškoćama, njih 37,5 % doživjelo fizičko, 43,8 % verbalno, 12,5 % relacijsko nasilje (Zeedyk, S. M., Rodriguez, G., Tipton, L.A., Baker, B. L., i Blacher, J., 2014)</p> <p>Istraživanjem provedenim u Hrvatskoj Josipović, A. M., Najman-Hižman, E., i Leutar, Z. (2008) utvrdili su da je 40,7 % ispitanika s intelektualnim teškoćama doživjelo verbalno nasilje, a njih 33,9 % bili su žrtve fizičkog nasilja.</p> <p>Djeca s teškoćama jezično-govorno-glasovne komunikacije također su česte žrtve vršnjačkog nasilja, 35 % – 40 % takve djece viktimizirano je u ranoj dobi, a s odrastanjem se taj broj povećava (Redmond, 2011).</p> <p>Učenici s teškoćama u učenju, neovisno o tome imaju li probleme u čitanju (disleksija, aleksija), pisanju (disgrafija, agrafija) i računanju (diskalkulija i akalkulija), često su žrtve vršnjačkog nasilja. Njih 25 % – 30 % doživi neki oblik viktimizacije u usporedbi s 15 % njihovih vršnjaka koji nemaju teškoće (Mishna, 2003).</p> <p>Ovo istraživanje sugerira da je vršnjačko nasilje često iskustvo djece s teškoćama, a provlači se tijekom svih razdoblja njihova školovanja. Podjednako ga doživljavaju dječaci i djevojčice.</p> <p>Nalazi ovog istraživanja sugeriraju da su primarne teškoće koje djeca imaju često razlog njihove viktimizacije.</p>

<p>Kovačić Andrijanić Ž., Višnjic – Jeftić A. (2010). Djeca s posebnim potrebama – žrtve vršnjačkog nasilja od rane dobi. U: Kolesarić, V. (ur.) Nasilje nad djecom i među djecom (str.181-206). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera; Filozofski fakultet.</p>	<p>Više od trećine djece s posebnim potrebama (35,25%) izložena su grubostima svojih vršnjaka, što također predstavlja vrlo visok postotak djece s posebnim potrebama izloženih nasilju.</p>
<p>Žic Ralić, A. i Ljubas, M. (2013). Prihvaćenost i prijateljstvo djece i mladih s teškoćama u razvoju. Društvena istraživanja, 22 (3), 435-453.</p>	<p>Učenici s teškoćama znatno su učestalije žrtve vršnjačkog nasilja nego njihovi vršnjaci bez teškoća u razvoju (Rose, Swearer i Espelage, 2012.; Carter i Spencer, 2006.; Kaukiainen i sur., 2002.).</p> <p>Stupanj viktimizacije može varirati s obzirom na teškoću koju su imali</p> <p>Djeca koja imaju vidljivu teškoću, kao što je, primjerice, cerebralna paraliza ili hemiplegija, više su podvrgnuta nasilju od djece s »nevidljivim« teškoćama kao što su, primjerice, teškoće učenja (Rose, Monda-Amaya i Espelage, 2011.).</p> <p>Prema istraživanju Van Cleavea i Davisa (2006.), djeca s teškoćama u razvoju su 1,5 do 2 puta češće podvrgnuta vršnjačkom nasilju od njihovih vršnjaka bez teškoća.</p>
<p>Wright M. F. (2017). Cyber Victimization and Depression among Adolescents with Autism Spectrum Disorder: The Buffering Effects of Parental Mediation and Social Support. Journal of child & adolescent trauma, 11(1), 17–25.</p>	<p>Adolescenti sa poremećajem iz spektra autizma češće su žrtve nasilja, ali i nasilnici.</p>
<p>Strabić, N., Tokić Milaković, A. (2016). Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja. Kriminologija i socijalna integracija, 24 (2), 184-201.</p>	<p>Holmberg i Hjern (2008) su proučavanjem izloženosti djece klasičnom vršnjačkom nasilju s obzirom na prisutnost simptoma ADHD-a utvrdili kako je povremenom nasilju bilo izloženo mnogo više djece sa simptomima ADHD-a (32,5 %) nego djece bez razvojnih odstupanja (15,0 %), a razlike su još uočljivije kada se radilo o čestom doživljavanju nasilja (2,0 % djece bez i 31,8 % djece sa simptomima ADHD-a).</p>
<p>Rehman, N. A. (2020). Peer Victimization of Children and Adolescents with Intellectual Disabilities, Systematic Literature Review 2000-2020. Jönköping University, School of Education and Communication</p>	<p>Djeca i adolescenti s intelektualnim teškoćama ranjivi su na viktimizaciju vršnjaka zbog karakteristika invaliditeta.</p> <p>Izloženost vršnjačkoj viktimizaciji može predstavljati ozbiljne posljedice na njihovu socijalnu i psihičku dobrobit.</p>

Kroz analizu druga glavna hipoteza (H-2) prema kojoj roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije potencijalno može smanjiti rizik adolescenata od izloženosti virtualnom maltretiranju ista nije potvrđena zbog nedovoljno istraživačke literature (Tablica 3.)

Tablica 3.: **Glavna Hipoteza - (H-2) Roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije potencijalno može smanjiti rizik adolescenata od izloženosti cyber maltretiranju**

<p>Glavna Hipoteze - (H-2) :</p> <p><i>Roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije potencijalno može smanjiti rizik adolescenata od izloženosti cyber maltretiranju.</i></p>	<p><i>Istraživanje navedene hipoteze se ne potvrđuje zbog nedostatka literature o postavljenoj hipotezi.</i></p> <p><i>Potrebno je ispitati potencijal roditeljskog posredovanja u smanjenju negativnih posljedica povezanih sa cyber maltretiranju među adolescentima.</i></p>
<p>Wright M. F. (2017). Cyber Victimization and Depression among Adolescents with Autism Spectrum Disorder: The Buffering Effects of Parental Mediation and Social Support. <i>Journal of child & adolescent trauma</i>, 11(1), 17–25.</p>	<p>Dokazi istraživanja pokazuju da adolescenti traže podršku svojih roditelja kada imaju tehničkih problema ili krajnje problematičnih internetskih iskustava. Roditelji bi mogli koristiti ove rasprave za dijeljenje strategija za sprečavanje, uklanjanje ili smanjenje adolescentnog iskustva s mrežnim rizicima.</p> <p>Aktivne i restriktivne strategije roditeljskog posredovanja smanjuju počinjenje cyberbullyinga kod adolescenata, iako su ti obrasci pronađeni samo za dječake.</p> <p>Roditelji koji provjeravaju web stranice kojima njihova djeca pristupaju imaju djecu koja prijavljuju niže stope cyber viktimizacije u odnosu na djecu koja su izvijestila da njihovi roditelji nisu primijenili takvu strategiju.</p> <p>Roditelji bi također trebali prepoznati da njihovo posredovanje u korištenju tehnologije i socijalna podrška mogu zaštititi od cyber viktimizacije i depresije.</p>

Uz potvrdu glavne hipoteze (H-1), kroz analizu je također potvrđena i Pomoćna hipoteza (PH): žrtve tradicionalnog nasilja također imaju tendenciju biti žrtve „cyberbullyinga“ (Tablica 4.).

Tablica 4.: **Pomoćna Hipoteza (PH) Roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije potencijalno može smanjiti rizik adolescenata od izloženosti cyber maltretiranju**

<p>Pomoćna Hipoteze - (PH) :</p> <p>Žrtve tradicionalnog nasilja također imaju tendenciju biti žrtve cyber bullyinga</p>	<p>Istraživanje pomoćne hipoteze istu potvrđuje.</p>
<p>Pampel, F. (2014). Bullying and disability: An overview of the research literature. OMNI Institute</p>	<p>Žrtve virtualnog maltretiranja i konvencionalnog maltretiranja obično su ista grupa.</p> <p>Jedna vrsta nasilja može se smatrati produžetkom druge vrste. (Ybarra, Diener-West i Leaf (2007)</p> <p>Ybarra, Diener-West i Leaf (2007) izvijestili su iz nacionalnog istraživanja da je 36% djece istodobno doživljavalo tradicionalno i internetsko zlostavljanje.</p> <p>Juvonen i Gross (2008) iz anonimne ankete starijih od 12 do 17 godina utvrdili su da je 85% tinejdžera koji su postali žrtvom internetskog maltretiranja također bili žrtvom maltretiranja „lice u lice“.</p>
<p>Wright M. F. (2017). Cyber Victimization and Depression among Adolescents with Autism Spectrum Disorder: The Buffering Effects of Parental Mediation and Social Support. <i>Journal of child & adolescent trauma</i>, 11(1), 17–25. https://doi.org/10.1007/s40653-017-0169-5</p>	<p>U studiji Kuo i sur. (2014). otkrili su da je 98% adolescenata s poremećajem iz autističnog spektra u svom uzorku koristilo svoja kućna računala najmanje pet sati dnevno. I</p> <p>Istraživanja pokazuju da uporaba digitalnih tehnologija povećava rizik adolescenata od cyber viktimizacije.</p>

Adolescenti s teškoćama ranjiviji su na vršnjačku viktimizaciju zbog svojih nedostataka, a izloženost vršnjačkoj viktimizaciji može predstavljati ozbiljne posljedice na njihovu socijalnu i psihološku dobrobit.

Isto kao što određene individualne karakteristike djeteta predstavljaju faktore rizika za pojavu tradicionalnih oblika nasilja i „cyberbullyinga“. Otvorena i dvosmjerna komunikacija u obitelji predlažu se kao važni zaštitni čimbenici. U slučaju internetskog nasilja, može se pretpostaviti da postojeće metode prevencije nasilja koje su implementirane u mnogim školama također mogu imati određeni utjecaj u prevenciji virtualnog nasilja.

Međutim, istaknute su specifičnosti internetskog nasilja koje ukazuju na potrebu za posebnom pažnjom na taj oblik nasilja i uključuju posebne mjere postojećih programa koji bi

bili usmjereni na smanjenje nasilja koje se događa izvan uobičajenog prostornog/vremenskog okvira u kojem se odvija tradicionalno vršnjačko nasilje. Važno je podići svijest javnosti o učestalosti takve vrste nasilja putem stalnog stručnog usavršavanja stručnjaka koji rade s djecom (posebno u školama, kao i u drugim relevantnim institucijama za djecu), odgovarajuća suradnja nadležnih tijela i aktivno sudjelovanje djece s posebnim potrebama te njihovih roditelja / staratelja u svim fazama prevencije.

Literatura

Bilić, V. i Balog M. (2019). Percepcija vršnjačkog nasilja nad djecom s teškoćama u realnom i virtualnom svijetu. *Napredak : Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 160 (3-4),339-363.

Bilić, V. (2018). *Nove perspektive, izazovi i pristupi nasilju među vršnjacima*. Zagreb: Obrazovni izazovi i Učiteljski fakultet u Zagrebu.

Buljan Flander, G., Durman Marijanović, Z. i Ćorić Špoljar, R. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 16 (1-2), 154-174.

Kovačić Andrižanić Ž. i Višnjic – Jeftić A. (2010). Djeca s posebnim potrebama –žrtve vršnjačkog nasilja od rane dobi. U: Kolesarić,V. (ur.) *Nasilje nad djecom i među djecom* (str.181-206). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera; Filozofski fakultet.

Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi; Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.

Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (2004). Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima. Dostupno na

<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Dokumenti-ZakonskiPodzakonski-Akti/Predskolski/Protokol%20o%20postupanju%20u%20slu%C4%8Daju%20nasilja%20me%C4%91u%20djecom%20i%20mladima%20-%20Ministarstvo%20za%20demografiju,%20obitelj,%20mlade%20i%20socijalnu%20politik u.pdf>

(15.04.2021.)

Pampel, F. (2014). *Bullying and disability:An overview of the research literature*. OMNI Institute.

Raguž, A. i Prijatelj, K. (2021). *Nasilje među vršnjacima – Šalabahter za roditelje*. Zagreb: Poliklinike zaštitu djece i mladih Grada Zagreba.

Rehman, N. A. (2020). *Peer Victimization of Children and Adolescents with Intellectual Disabilities, Systematic Literature Review 2000-2020*. Jönköping University, School of Education and Communication

Sekušak-Galešev, S. (2008). *Samopoimanje djece s posebnim potrebama u uvjetima edukacijske integracije*. Doktorska disertacija, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Strabić, N. i Tokić Milaković, A. (2016). Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (2), 184-201.

Wright, M. F. (2017). Cyber Victimization and Depression among Adolescents with Autism Spectrum Disorder: The Buffering Effects of Parental Mediation and Social Support. *Journal of child & adolescent trauma*, 11(1), 17–25. <https://doi.org/10.1007/s40653-017-0169-5>

Žic Ralić, A. i Ljubas, M. (2013). Prihvaćenost i prijateljstvo djece i mladih s teškoćama u razvoju. *Društvena istraživanja*, 22 (3), 435-453. doi:105559/di.22.3.03.

Žic Ralić, A., Cvitković, D. i Žmegač, A. (2014). Program poticanja tolerancije učenika u osnovnoj školi. U: Igrić, Lj., Fulgosi-Masnjak, R. i Wagner Jakab, A.(ur.), *Učenik s teškoćama između škole i obitelji* (str.127-133). Zagreb:Centar inkluzivne potpore IDEM.

Popis tablica

1. Tablica 1.: *Prikaz broja viktimiziranih učenika s teškoćama u odnosu na učenike bez teškoća u zemljama EU*
2. Tablica 1.: **Glavna Hipoteza (H-1)** *Adolescenti s teškoćama u razvoju češće doživljavaju međuvršnjačko nasilje putem modernih tehnologija tzv. cyber viktimizacija od ostalih vršnjaka*
3. Tablica 2.: **Glavna Hipoteza (H-2)** *Roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije potencijalno može smanjiti rizik adolescenata od izloženosti cyber maltretiranju*
4. Tablica 3.: **Pomoćna Hipoteza (PH)** *Roditeljsko posredovanje u korištenju tehnologije potencijalno može smanjiti rizik adolescenata od izloženosti cyber maltretiranju.*